Razvoj novčanih oblika i sustava

Cindrić, Nikolina

Undergraduate thesis / Završni rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:137:783168

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-29**

Image not found or type unknown

Repository / Repozitorij:

Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula

zir.nsk.hr

Image not found or type unknown

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Fakultet ekonomije i turizma

«Dr. Mijo Mirković»

NIKOLINA CINDRIĆ

RAZVOJ NOVČANIH OBLIKA I SUSTAVA

Završni rad

Pula, 2015.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Fakultet ekonomije i turizma

«Dr. Mijo Mirković»

NIKOLINA CINDRIĆ

RAZVOJ NOVČANIH OBLIKA I SUSTAVA

Završni rad

JMBAG: 0303040428, redoviti student

Studijski smjer: Poslovna informatika

Predmet: Monetarna ekonomija

Mentor: prof. dr. sc. Lovre Božina

Pula, rujan 2015.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Nikolina Cindrić, kandidat za prvostupnika poslovne informatike ovime izjavljujem da je ovaj završni rad rezultat isključivo mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da nijedan dio završnog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši tuđa autorska prava. Izjavljujem također da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student:

U Puli, 24. 09. 2015. _____

Sadržaj

1 Uvod 1
2 Novčani oblici i njihov razvoj 3
2.1 Robni ili naturalni novac 4
2.2 Kovani novac 5
2.3. Fiducijarni novac 7
3 Novčani sustavi i njihov razvoj 11
3.1 Sustavi vezane vrijednosti novca 11
3.2 Sustavi promjenjive vrijednosti 20
LITERATURA: 32
Zaključak ..... **Error! Bookmark not defined.**
Sažetak 36

1 Uvod

U mnogim raspravama i radovima vezanim za novac, ekonomisti pokušavaju dati jedinstvenu definiciju novca. Međutim, novac se ne može jedinstveno definirati zato što on nema samo ekonomko značenje, već je i društvena pojava nastala na određenom stupnju društvenoga razvoja te je istodobno i kulturna pojava nastala zbog određenih čovjekovih potreba. Do razvoja novca tijekom povijesti dolazi zbog potrebe za pronalaženjem praktičnijih i jednostavnijih načina prometa i plaćanja. Novac se tijekom svoje povijesti razvijao kroz više oblika, kao što su npr. robni novac, kovani novac, papirni novac, depozitni novac, a u današnje vrijeme postepeno se uvodi elektronički novac. Svaki od navedenih oblika novca uvjetovan je političkim, socijalnim, moralnim i društvenim zbivanjima u pojedinim povijesnim razdobljima u kojima je nastao. Sam proces razvoja novčanih oblika bio je relativno dug i razlikovao se od države do države. Razvoj kovanoga novca trajao je od 7. st. pr. Kr., kada se pojavljuju prvi oblici kovanog novca,[1] pa do 3000 g. pr. Kr., kada se pojavljuju potvrde izdane od strane hramova koje se smatraju početcima papirnoga novca.[2]

U današnje vrijeme klasični oblici novca sve se više zamjenjuju suvremenim oblicima. Tako se npr. roba, zlato, drago kamenje i druge kovine, koje su služile kao novac, zamjenjuju novčanicama, bankarskim ili depozitnim novcem. U vrijeme moderne tehnologije čak se i navedeni oblici suvremenoga novca polagano zamjenjuju elektroničkim novcem.

Kroz ovaj završni rad pokušat ću objasniti važnost novca, njegov povijesni razvoj kao i razvoj novčanih oblika i monetarnih sustava. Stručnjacima ekonomskog i drugih područja često se postavlja pitanje što je zapravo novac. Iako se novac najčešće definira kao zakonito sredstvo plaćanja, odnosno ono što se prima i daje tijekom kupnje ili prodaje robe, usluge ili nečega drugog, novac je društvena pojava koja je nastala na određenom stupnju društvenoga razvoja. Međutim, novac je i kulturna pojava nastala iz određenih čovjekovih potreba.

Završni rad je podijeljen na dva dijela u kojima sam kronološki pokušala objasniti pojavu novca kao sredstva razmjene te njegove pojavne oblike, od trampe preko kovanoga i

[1] Hrvatska narodna banka, Prvi novac - Povijest hrvatskog novca, dostupno na: http://www.hnb.hr/novcan/povijest/h-nastavak-2.htm

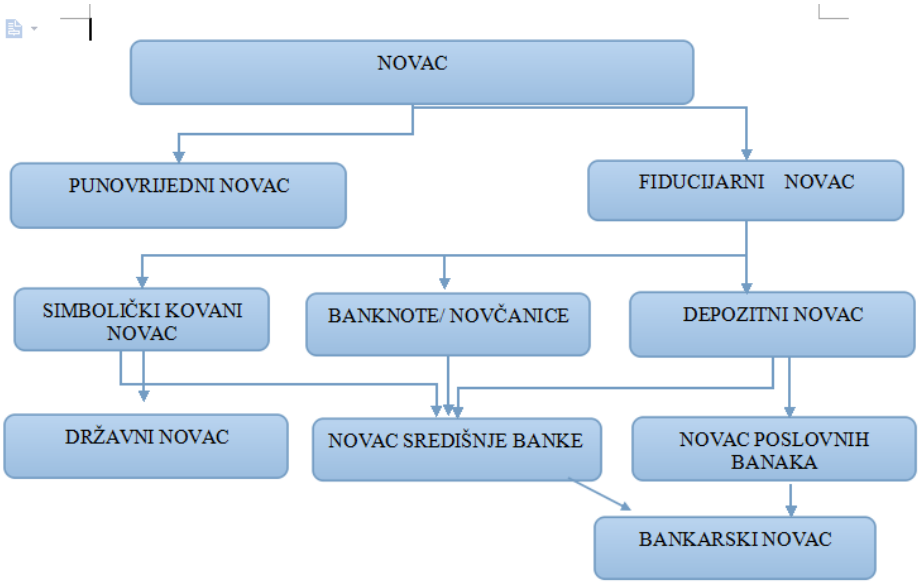
[2] E-knjiga: Cheng,L. (2003.) *Banking in modern China: Entrepreneurs, Professional Managers, and the Development of Chinese Banks, 1897-1937*, Cambridge University Press, str.160., dostupno na: http://bit.ly/1KsRugR

papirnoga novca sve do depozitnoga novca, ali i novčane sustave koji su nastali na temelju njih. U prvom poglavlju obrađuje se povijesni razvoj novčanih oblika od robnog novca, preko kovanog novca pa do suvremenih oblika novca kao što su papirni i depozitni novac. U drugome dijelu kronološki je prikazan razvoj novčanih sustava, koje prvenstveno dijelimo da novčane sustave vezane vrijednosti i novčane sustave promijenjive vrijednosti. Kod sustava vezane vrijednosti prvo se upoznajemo sa sustavima dvovrsne vrijednosti, a zatim i sa sustavima jednovrsne vrijednosti. Na samome kraju razrađuju se suvremeni novčani sustavi papirne valute i sustavi elektroničkog plaćanja.

2 Novčani oblici i njihov razvoj

Nastanak novca povezuje se sa stvaranjem viška vrijednosti pojedinih proizvoda kojih su se pojedinci bili spremni odreći u zamjenu za nešto što im je bilo potrebno. Gledajući povijesni razvoj društvene zajednice i povijesni razvoj novca i njegovih oblika, može se zamijetiti njihova povezanost i međuovisnost, pa vidimo da su se novčani oblici razvijali usporedno sa značajnim razvojima društvene zajednice. Tako se pojavom širenja svjetske trgovine stvorila potreba za pronalaskom praktičnijeg i univerzalnog oblika održavanja vrijednosti i plaćanja, pa se tako novac s vremenom od početne trampe, odnosno robnog novca, mijenjao do današnjega novca.

S društvenog motrišta klasifikacija novca polazi od robnog, tj. punovrijednog i fiducijarnog novca, kako je prikazano na slici 1.

Slika 1. Evolucija pojavnih oblika novca

Izvor: Božina, L. (2008.), *Novac i bankarstvo*,
Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Pula, 63. str.

Temeljna podjela na stvarni i fiducijarni novac ima višestruku teorijsku i praktičnu vrijednost za razumijevanje evolucije novčanih oblika i uloga. Za novac i monetarnu ekonomiju iznimno je važno povjerenje, pa tako zbog povećanja povjerenja ekonomija neprestano mora tražiti nove monetarne oblike novca.

2.1 Robni ili naturalni novac

Prije pojave novca, kakvoga mi danas poznajemo, koristila se naturalna razmjena, odnosno razmjena robe za robu. Prvi primitivni oblici novca nastali su istovremeno na više mjesta jer je razvoj različitih civilizacija tekao usporedno. Zbog nerazvijene društvene podjele rada, razmjena dobara bila je neredoviti proces, prvenstveno zbog toga što se vrijednost jedne robe izražavala kroz vrijednost druge robe, što nazivamo pojedinačnim, odnosno prostim oblikom vrijednosti.[3]

Razvojem društvene podjele rada razmjena postaje redovitija nego prije zbog sve veće potrebe za robom drugih, pa se takav oblik vrijednosti naziva razvijeni, no kao i u prethodnom obliku, ovdje se još uvijek radi o naturalnoj razmjeni.

U trenutku kada su ljudi proizveli više od onoga što im je bilo potrebno, tj. pojavom viška vrijednosti, pojavljuje se prvi oblik trgovine, a s time i prvi oblik novca, tj. roba. Teoriju o nastanku novca potvrđuje i sam latinski naziv za novac *pecunia*, koji označava bogatstvo. *Pecus*, korijen riječi *pecunia*, znači stoka, a ona se koristila kao jedan od primitivnih oblika plaćanja.[4] Osim toga, i danas se u mnogim krajevima za stoku koristi naziv blago, što potvrđuje teoriju da je prvi oblik novca bila roba. Koliko je danas poznato, prvi narodi kod kojih se primjenjivala tzv. trampa bili su otočni narodi Pacifika i Atlantskog oceana.[5] Oni su za plaćanje dobara koja su im bila potrebna koristili školjke. Što su one bile rjeđe i egzotičnije, mogla se ostvariti veća vrijednost razmjene. Osim školjaka, ostali narodi razmjenjivali su i druge vrijedne predmete. Tako su se kao novac koristili: koža, krzno, stoka, maslinovo ulje, vino, pivo, duhan, žito i sl.[6] S razvojem društva dalekoistočni narodi počeli su kao sredstvo plaćanja koristiti veće predmete, npr. gromade granita, bakrene šipke, željezo i dijamante. [7] Najveći nedostaci robe kao novca, koje je nadomjestio kovani novac smatraju se: nedjeljivost (roba kao novac u većini slučajeva nije se mogla podijeliti na manje dijelove što je otežalo razmjenu), stabilnost (za jedan novac nije se uvijek moglo dobiti približno ista količina robe), homogenost (svaka novčana jedinica nije biti ista), prenosivost (težina u odnosu na vrijednost),

[3] Dvornik, I.(1980.), *Novac i novčana politika*, Rijeka, Liburnija; Zagreb, Školska knjiga, str. 7.
[4]Hrvatska narodna banka, Prvi novac - Povijest hrvatskog novca, dostupno na: http://www.hnb.hr/novcan/povijest/h-nastavak-1.htm
[5] Prebeg, D. (2007.) Povijest novca 1: Opća svijetska povijest nastanka novca, *Hrvatski povijesni portal, elektronički časopis za povijest i srodne znanosti, Numizmatika* [Online], (3/2007.) Dostupno na: http://povijest.net/povijest-novca-01/ [Pristupljeno: 20.travnja 2015.]
[6] Dvornik, I.(1980.), *Novac i novčana politika*, Rijeka, Liburnija; Zagreb, Školska knjiga, str. 8.
[7] Prebeg, D. (2007.) Povijest novca 1: Opća svijetska povijest nastanka novca, *Hrvatski povijesni portal, elektronički časopis za povijest i srodne znanosti, Numizmatika* [Online], (3/2007.) Dostupno na: http://povijest.net/povijest-novca-01/ [Pristupljeno: 20.travnja 2015.]

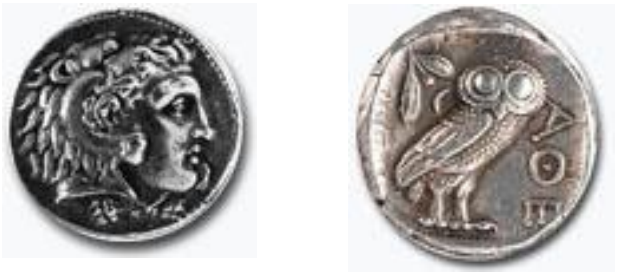
trajnost (roba se kvarila s vremenom ili bi gubila na vrijednosti).[8] U samim početcima robne razmjene mnogi su narodi kao novac prihvaćali stoku jer je udovoljavala većini navedenih kriterija. Osim toga, bila je i lako pokretljiva i za njom je postojala velika potražnja jer se mogla koristiti kao hrana, ali i za rad u poljoprivredi. Taj oblik plaćanja posebno je bio prihvaćen kod nomadskih naroda. Razvojem civilizacije robni ili naturalni novac postaje nepraktičan te se razvojem trgovine, širenjem svjetskog tržišta i prekomorskim istraživanjima pokušavao pronaći praktičniji oblik plaćanja i odražavanja vrijednosti. Na taj se način pokušavaju prevladati nedostatci robnoga novca, kao što je primjerice pivo, koje s vremenom gubi na kvaliteti, maslinovo ulje, zbog nepraktičnoga rukovanja, ili stoka, koja se ne može dijeliti na više manjih dijelova.

2.2 Kovani novac

Pokušavajući pronaći jedinstven i lakši način plaćanja dobara prilikom razmjene, ljudi su shvatili da kao mjerilo vrijednosti trebaju koristiti kovine poput srebra, koji s vremenom nije gubio na vrijednosti. Tako nastaje prvi novac sličan našem, a pojavljuje se u 7. st. pr. Kr. u Lidiji u Maloj Aziji. On se izrađivao od elektruma, tj. prirodne slitine zlata i srebra. Kasnije se dodaje bakar i bronca, a u bližoj povijesti dodaje se mjed, nikal i željezo.[9] Kovani novac izrađivali su i antički obrtnici u Grčkoj i Rimu. U početku izrade kovanoga novca država i vladari nisu imali značajan utjecaj na količinu, već je ona ovisila o odnosu ponude i potražnje na tržištu. Početkom nove ere razvio se poslovni običaj da pojedinci, trgovci ili čak države svoj novac obilježavaju simbolom ili imenom, tako da bi, kada bi ga ostavili nekome u depozit, mogli biti sigurni da će svoj novac dobiti natrag. Grčka se u to doba sastojala od mnogo malih gradova država tzv. polisa. Tako je zbog decentralizacije vlada svakoga polisa imala pravo izdavati svoj novac, obilježen likovima bogova ili heroja koje su pojedini polisi smatrali svojim zaštitnicima. Takve kovanice nazivale su se tetradrahmama ili didrahmama, a otuda i naziv za današnju grčku valutu drahmu. Rimski je novac, pak, bio usko vezan uz ratna i politička zbivanja. Tada se prvi put pojavljuje novac cara, izrađen od zlata i srebra, i novac Senata, izrađen od bakra i bronce. Egipat je koristio kovani novac u obliku zlatnih i bakrenih koluta sve do doba velikoga makedonskog kralja i osvajača Aleksandra Velikog Basilicusa. U

[8] Božina, L. (2008.) *Novac i banakrstvo*, Pula, Svučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za ekonomiju i turizam „Dr. Mijo Mirković“, str. 71.
[9] Hrvatska narodna banka, Prvi novac - Povijest hrvatskog novca, dostupno na: http://www.hnb.hr/novcan/povijest/h-nastavak-2.htm

njegovo vrijeme posebno je istaknuta srebrna tetradrahma s likom Herakla, koja je izdavana i nakon njegove smrti. [10]

Slika 2. Srebrna tetradrahma s likom Herakla

Izvor: Hrvatska narodna banka, Prvi novac - Povijest hrvatskog novca, dostupno na: http://www.hnb.hr/novcan/povijest/h-nastavak-2.htm

Rimski car Cezar prvi je kovao svoj lik na srebrni *denarius*. Hrvatska je kao i ostale antičke države kovala svoj novac.[11] Tako se pojavljuju hrvatski frizantici (denari i poludenari), bakreni denari, škude, taliri i groševi.[12] Osim s povijesnoga stajališta, razvoj kovanoga novca možemo pratiti i s aspekta izrade i umjetničke vrijednosti. Što se tiče tehnologije izrade, u početku se za izradu neukrašenog novca koristila zemlja ili kamen. Kasnije se s napretkom tehnologije počinje izrađivati novac s urezom i figuralnim prikazom ručne izrade između dva kalupa. Industrijska proizvodnja nastaje razvojem metalurgije i pronalaskom novih kovina i slitina. S umjetničkog aspekta razlikujemo grčki, rimski, bizantski i novac srednjega vijeka. Prema stručnjacima numizmatike, grčki je novac ipak jedan od najljepših zbog svoga naglašenoga reljefa.[13] Primjenom kovanoga novca razmjena dobiva novi smisao, koji se temelji na matematici zbog toga što su se valute civilizacija morale vagati da bi se odredila njihova vrijednost. Određivanje vrijednosti u početku je bilo prepušteno slobodnoj volji vladara. Budući da je u Ateni vladala demokracija u svim društvenim sferama, tako se je i drahma prilagođavala postojećim tržišnim cijenama, pa je npr. ovca vrijedila jednu drahmu, dok je vol vrijedio pet.[14] U kasnijem razvoju država određuje oblik, težinu i kvalitetu metalnoga novca, pa tako i preuzima odgovornost za njega. Na taj način nastaje moneta koja u sebi ujedinjuje tri

[10] Hrvatska narodna banka, Prvi novac - Povijest hrvatskog novca, dostupno na: http://www.hnb.hr/novcan/povijest/h-nastavak-2.htm
[11] Hrvatska narodna banka, Prvi novac - Povijest Hrvatskog novca, dostupno na: http://www.hnb.hr/novcan/povijest/h-nastavak-2.htm
[12] Hrvatska narodna banka, Prvi novac - Povijest Hrvatskog novca, dostupno na: http://www.hnb.hr/novcan/povijest/h-nastavak-3.htm
[13] Srb,V. i Matić, B. (1997.) *Numizmatika u baštini i gospodarstvu Hrvatske*, Osijek, Hrvatski novčarski zavod Zagreb, str. 72.
[14] Doukakis, V.(2013.),*Money and Banking in Greek Antiquity*, Common Ground, str. 183.

funkcije današnjega novca: mjerilo vrijednosti, sredstvo plaćanja i sredstvo štednje. Osnovna je prednost takvoga novca u tome što je znatno smanjio troškove transakcija, pa je brzo bio međunarodno prihvaćen. Jedan od glavnih njegovih nedostataka i razloga pronalaska novog oblika novca jest taj što se kovani novac morao vagati svaki put na licu mjesta.[15] Da bi se proizveo, zahtijevao je iskopavanje zemljinih oskudnih resursa, te su potrebe za njim nadmašile raspoložive količine kovanoga novca.

2.3. Fiducijarni novac

Zbog navedenih nedostataka kovanoga novca razvija se fiducijarni novac. Sam latinski naziv *fiducia* znači povjerenje, što i objašnjava smisao fiducijarnog novca.[16] Prema ekonomskim definicijama, vrijednost fiducijarnoga novca zasniva se na povjerenju da se on može zamijeniti za neku robu ili uslugu. To je u stvari novac koji nema vlastitoga pokrića u zlatu, već ga je država proglasila zakonskim sredstvom plaćanja. Nominalna vrijednost fiducijarnoga novca nije jednaka njegovoj tržišnoj vrijednosti, već je najčešće daleko veća od nje. Neki oblici fiducijarnoga novca, kao što je npr. depozitni novac, nisu materijalni pa tako ni ne mogu imati stvarnu vrijednost. Fiducijarni novac, poznatiji kao *fiat money*, podrazumijeva papirni novac, bankarski ili depozitni novac, a u novije vrijeme i elektronički novac, koji još nije u potpunosti priznat.[17]

Papirni novac danas je najprihvaćeniji i najraširenji oblik fiducijarnog novca. To je papir određene norme i nominalne vrijednosti koji nema unutrašnju vrijednost, bez materijalnoga pokrića i bez ikakve je veze sa zlatom, a država ga je odredila kao zakonsko sredstvo plaćanja. Njegova vrijednost ovisi o prometnoj funkciji, odnosno o potražnji na tržištu. Prvi papirni novac pojavljuje se u Kini u 11.st. u obliku banknota i naziva se jiaozi.[18] U Europi se papirni novac prvi put pojavljuje u Švedskoj polovinom 17. st.,[19] kada su ljudi koji su imali viška metalnoga novca isti povjeravali zlatarima na čuvanje, a za uzvrat su dobivali potvrde, tj. uplatnice. Tijekom vremena zlatari su primijetili probleme vezane uz transport i visoke troškove zlata pa su odlučili naplaćivati naknade za čuvanje novca, odnosno izdavati

[15] Prebeg, D. (2007.) Povijest novca 1: Opća svijetska povijest nastanka novca, *Hrvatski povijesni portal, elektronički časopis za povijest i srodne znanosti, Numizmatika* [Online], (3/2007.) Dostupno na: http://povijest.net/povijest-novca-01/ [Pristupljeno: 20.travnja 2015.]
[16] Divković, M. (1997.) Latinsko-hrvatski rječnik za škole, Naprijed, Zagreb, str.415.
[17] Enciklopedija.hr, Povijest novca u Hrvatskoj, dostupno na: http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44191
[18] E-knjiga: Cheng,L. (2003.) *Banking in modern China: Entrepreneurs, Professional Managers, and the Development of Chinese Banks, 1897-1937,* Cambridge University Press, str.160., dostupno na: http://bit.ly/1KsRugR
[19] Internacional bank note society, A History of Printed Money, dostupno na: http://bit.ly/1JhnmUH

banknote. Na takav način zlatari postaju bankari i zasnivaju početke bankarstva. Ljudi su postepeno shvatili da su im potvrde koje su dobivali od bankara praktičnije i jednostavnije za prijenos i čuvanje te lakše od kovina.

Slika 3. Kineske banknote Jiaozi

Izvor: Good Pix Gallery, *Jiaozi money*, dostupno na: http://goodpixgallery.com/jiaozi-money-photos/

Upravo tako nastaje papirni novac sličan današnjem. Taj prvi papirni novac vrijedio je onoliko koliko je imao pokrića u zlatu ili srebru. Tako je npr. poznati Kublaj Kan plaćao papirom sa svojim potpisom na kojem je bila upisana vrijednost u zlatu iz njegovih rezervi.[20] Primjer prvoga papirnog novca u Hrvatskoj predstavlja tzv. paški asignat iz 1778. godine.[21] Na otoku Pagu službenicima, činovnicima i liječnicima plaća se isplaćivala u soli. Količina soli preračunavala se u vrijednost u lirama na koju je izdavana potvrda s upisanom svotom i datumom izdavanja. U Engleskoj je 1694. godine osnovana The Bank of England kao središnja banka[22] koja je prvi papirni novac u Engleskoj tiskala ručno sve do 1791. godine, kada primjenjuje stroj za tiskanje.[23] U Španjolskoj je prvi papirni novac tiskan 1960. godine,[24] a do tada je tiskanje bilo povjereno britanskim, američkim i njemačkim tvrtkama. U to vrijeme

[20] E-knjiga: Kual, V.(2013.), *Easy Money: Evolution of Money from Robinson Crusoe to the First World War*, SAGE Publications India, str.39., dostupno na: http://bit.ly/1V2ywZs
[21] Hrvatska narodna banka, Prvi novac – Povijest hrvatskog novca, dostupno na: http://bit.ly/1V1z0d7
[22] Bank of England, History, dostupno na: http://bit.ly/1Kn05ER
[23] Bank of England, Bank Note printing, dostupno na: http://bit.ly/1iXXo3v
[24] *The Banker*, Financial News Limited (1976.). [Online] 126, (3/1976.)str. 1088. Dostupno na: http://bit.ly/1QpFcu2 [Pristupljeno: 24.travnja 2015.]

vladari, knezovi i drugi velikani imali su mogućnost izdavanja papirnoga novca kad god im je on bio potreban, a upravo je to dovelo do gubljenja njegove vrijednosti. Da bi se riješio taj problem, država preuzima garanciju za vrijednost papirnoga novca. Preuzimanjem te uloge države su mogle davati u opticaj samo onoliko papirnoga novca koliko su po unaprijed prihvaćenom tečaju imale pokrića u zlatu. Da bi spriječila zlouporabu pri tiskanju novca i inflaciju, država je osnivala centralnu, odnosno središnju banku, koja je imala isključivo pravo tiskanja papirnoga novca. S vremenom se pojavio problem krivotvorenja papirnoga novca, s čime se mnoge zemlje bore i do današnjih dana. Protiv krivotvorenja države su se borile na razne načine tako je npr. američki predsjednik Benjamin Franklin predložio je da se na novčanice dolara otisne slika lista što bi otežalo krivotvorenje papirnog novca zbog toga što ne postoje dva jednaka lista.[25] Kasnije su na novčanicama gravirani razni uzorci, simboli i slike po kojima se razlikuju papirne novčanice pojedinih zemalja. Unatoč svim problemima oko krivotvorenja papirnog novca ljudi su sve više prihvaćali papirni novac kao sredstvo plaćanja pri razmjeni.

Depozitni novac zapravo je razvijeni oblik novca koji je nastao kao plod višestoljetnoga razvoja centralne banke kao emitenta, koji je omogućio logičan slijed depozitnoga novca. Kao i ostali novčani oblici, depozitni novac razvio se iz robnoga novca.[26] Pojava depozitnoga novca nagovještava uvođenje novoga bankarskog sustava utemeljenog na potpunom povjerenju. Uporabom depozitnoga odnosno bezgotovinskoga plaćanja nije postojala potreba za kontroliranjem kvalitete kovanica, što je dovelo do stabilnosti monetarnih jedinica. Razvoj toga oblika novca zapravo je povezan s razvojem središnje banke koja je jedina institucija emitent novca. Dio depozita podiže se od strane ulagača, dok veći dio depozita ostaje na računu banke, koja je obvezna o tim depozitima voditi računa u odjelu knjigovodstva. Iako većina ljudi ček smatra depozitnim novcem, on je zapravo samo instrument plaćanja depozitnim novcem. Po nalogu klijenta, depozitni novac može se konvertirati u gotov novac. Kao i papirni novac, depozitni novac zasniva se na povjerenju. Međutim, kada ga je nestalo i kada su ljudi željeli svoj depozitni novac pretvoriti u gotov novac, propale su banke koje nisu mogle promijeniti depozitni novac za gotovi novac ili osigurati plaćanje, a s njima i svi depoziti koji su u njima bili položeni. [27]Kako se to ne bi ponovilo, država je odlučila propisati koliko gotovoga novca u

[25] E-knjiga: Johanson, P.J. (2012.), *Privacy Interrupted,* AuthorHouse, str. 380., dostupno na: http://bit.ly/1Jho4RX
[26] Božina, L. (2008.), *Novac i bankarstvo*, Pula, Svučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za ekonomiju i turizam „Dr. Mijo Mirković“, str. 87.
[27] Božina, L. (2008.), *Novac i bankarstvo*, Pula, Svučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za ekonomiju i turizam „Dr. Mijo Mirković“, str. 87.

odnosu na depozite banka mora imati u rezervi. Poslovne banke imaju likvidne i obvezne rezerve. Likvidne rezerve iskazane su središnjoj banci u monetarnim oblicima radi održavanja likvidnosti, dok su obvezne rezerve nužne da bi se održala potrebna količina novca u opticaju.[28] S obzirom na ročnost razlikujemo dvije vrste depozita: depozit po viđenju i oročeni depozit.[29] Depoziti po viđenju izdaju se prvenstveno zbog njihove sigurnosti i likvidnosti na kraće vrijeme, a prednost im je izrazito niska kamatna stopa. Oročeni depoziti su skuplji i ograničeni jer ih banka odobrava do dogovorenoga roka, a kamatna stopa u odnosu na depozite po viđenju nešto je viša. Specijalni depoziti podrazumijevaju obvezne rezerve središnje banke i certifikate za uvoz poslovnih banaka.

[28] Božina, L. (2008.), *Novac i bankarstvo,* Pula, Svučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za ekonomiju i turizam „Dr. Mijo Mirković“, str. 88.
[29] Katunarić, A. (1981.) banka: principi i praksa bankovnog poslovanja, Izdavačko instruktivni biro, str. 214. Dostupno na: http://bit.ly/1KGsxD7

3 Novčani sustavi i njihov razvoj

Kroz pregled razvoja novčanih oblika vidljivo je da se od same pojave novca pa do današnjega poimanja novca znatno mijenjao njegov oblik i funkcija, što je utjecalo i na promjene novčanih sustava jer je sam novac zapravo temelj svih novčanih sustava. Pravna regulacija novca iznimno je bitna za uspješnost funkcioniranja svakoga novčanog sustava te ona uređuje novac na temelju standarda njegove proizvodnje, uporabe, poništenja te uloge emitenta korisnika. Provođenje pravne regulacije svoju ulogu dobiva zbog brojnih načina zlouporabe novca od strane njihovih izdavatelja.[30] Novčane sustave prvenstveno možemo podijeliti prema kriteriju povezivanja novca: na sustave vezane vrijednosti novca i sustave promjenjive ili slobodne vrijednosti novca.[31]

3.1 Sustavi vezane vrijednosti novca

Ovakvi novčani sustavi zapravo se temelje na kovinskom značenju, što znači da su se monetarne jedinice izrađivale iz različitih kovina. Za izradu novca najčešće se uzimala kovina zlata i srebra zbog stabilnosti tržišne vrijednosti, odnosno manje promjenjivosti troškova proizvodnje po jedinici težine. Zbog ograničene proizvodnje kovina dolazilo je do neravnoteže između ponude novčanoga materijala i robe, odnosno usluga. Njihovo je ishodište u predmonetarnim oblicima koji imaju realnu vrijednost. Kao posljedica različitih odnosa vrijednosti zlata i srebra, kao robe u različitim zemljama, nastaju monetarne unije pojedinih zemalja.Osnovna podjela ovakvih novčanih sustava jest na dvovrsnu i jednovrsnu vrijednost. [32]

Sustav dvovrsne se vrijednosti od sustava jednovrsne vrijednosti razlikuje u upletanju, odnosno zakonskom određenju oblikovanju novca. O dvovrsnoj valuti govorimo kada je određeno da se novac može istovremeno oblikovati iz dviju kovina, i to zlata i srebra.[33] Ovisno o utvrđenosti međusobnog odnosa vrijednosti zlata i srebra, možemo razlikovati sustav paralelne valute, sustav dvojne valute i sustav hromog važenja. Tako je bimetalizam poznat u helenističkom razdoblju, tada Aleksandar Veliki Basilicus izdaje zlatni aleksandrin, kod kojega

[30] Matić, B. (2011.) *Monetarna ekonomija*, Osijek, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku, str. 77.
[31] Božina, L. (2008.), *Novac i bankarstvo*, Pula, Svučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za ekonomiju i turizam „Dr. Mijo Mirković“, str. 112.
[32] Božina, L. (2008.), *Novac i bankarstvo*, Pula, Svučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za ekonomiju i turizam „Dr. Mijo Mirković“, str. 113.
[33] Dvornik, I. (1980.), *Novac i novčana politika*, Rijeka, Liburnija; Zagreb, Školska knjiga, str. 22.

omjer zlata i srebra iznosi 1: 12,3. Zbog velike centralizacije i brojnih osvajanja Aleksandra Velikog, bimetalizam se širi sve do Indije. [34]

Ako odnos vrijednosti između zlata i srebra nije zakonski propisan, tada se radi o sustavu paralelne valute, a vrijednost tih dviju kovina određuje se na tržištu ponudom i potražnjom. Takav sustav isključivo je povijesnoga značenja, a radi se o paralelnom korištenju dvaju valutnih sustava unutar jednoga monetarnog sustava. Cijene su se utvrđivale ovisno o vrsti novca, posebno za zlato, a posebno za srebro. S obzirom na navedeno utvrđivanje cijena, prema ugovoru se definiralo kojim se novcem plaćalo. Tako je u Kini od 17. do 19. stoljeća poznat paralelni bimetalizam, što znači da se bakrom služilo u maloprodaji i za isplatu dnevnica, dok se srebrni novac koristio u veleprodaji i za isplatu visokih plaća. [35]

Kod sustava paralelne valute dolazi do nestabilnosti cijena. Da bi se to spriječilo na vrijeme, država zakonom regulira odnos vrijednosti zlata i srebra. Takvim reguliranjem dolazi se do dvojnoga sustava valute, pri čemu se iz valutnoga pluralizma i paralelizma prelazi na bimetalistički sustav dvojne valute. Zapravo, riječ je o jednom novčanom sustavu koji se temelji na dvije kovine, odnosno u prometu se nalaze dvije valute izrađene od različitih kovina. Ovakav sustav uspostavljen je 1803. godine u Francuskoj kao sustav u kojemu su oba novca bila ravnopravna. [36] U razdoblju od 1660. godine do 1873. godine odnos zlata i srebra pri izradi američkog dolara bio je definiran omjerom 1:15,5 i kao takav uspješno je provođen[37]. Prvi problemi nastaju narušavanjem odnosa zlata i srebra, do kojega je došlo zbog promjene vrijednosti zlata i srebra na tržištu. Kod pada cijene jedne kovine korisnici će svoje dugove podmirivati u novcu izrađenom od te kovine kojoj se smanjila cijena, pri čemu će lošiji srebrni novac potisnuti bolji, tj. zlatni, što je poznato kao Greshamov zakon.[38] Iz navedenoga je razumljivo da se dvojna valuta još naziva "alternativna valuta" ili valuta jeftinijega valutnog metala.

Kronološki posljednji oblik dvovrsne valute označava postojanje jedne zakonski određene glavne valute, što je u većini slučajeva bilo zlato, i zakonski određene pomoćne valute. [39]

---

[34] Doukakis, V. (2003.), *Money and banking in Greek Antiquity*, Common Ground, str.221.
[35] Leonard, J.K. i Theobald, U. (2015.), *Money in Asia (1200-1900),Small Currencies in Social and Political Context*, Brill, str.110.,
[36] Tomašević, J. (1938.), *Novac i Kredit*, Kalifornijsko sveučilište, str.73.
[37] Dvornik, I. (1980.*), Novac i novčana politika*, Rijeka, Liburnija, Zagreb, Školska knjiga, str. 22.
[38] Dvornik, I. (1980.), *Novac i novčana politika*, Rijeka, Liburnija, Zagreb, Školska knjiga, str. 23.
[39] Matić, B. (2011.) *Monetarna ekonomija*, Osijek, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Ekonomski fakultet u Osijeku, str. 79.

Sustavi jedne valute temelje se ili na zlatu ili na srebru. One države koje su imale mnogo zlata koristile su zlatne, a zemlje koje nisu imale dovoljno zlata koristile su srebrne rezerve za izradu srebrne valute. Osnovna podjela takvog oblika novčanog sustava jest na sustav srebrne i sustav zlatne valute.[40] Engleska, koja je bila jedna od glavnih velesila u povijesti, imala je velike zalihe zlata pa je 1774. godine ograničila kovanje srebrnog, već izlizanoga novca te je od 1816. godine proglasila potpuno uvođenje monometalizma zlata.[41] Nakon Engleske i u većini svijeta napušten je bimetalizam i prihvaćen monometalizam u srebrnoj ili zlatnoj valuti.

Nakon pada dvojne valute uvodi se sustav srebrne valute, te se povijesno smatra najraširenijim kovinskim sustavom. Ako usporedimo uporabu zlata i srebra u monetarnu svrhu kroz povijest, očito je da se srebro mnogo više koristilo u odnosu na zlato. Osnovni razlog veće uporabe srebra jest u stupnju dostupnosti jednoga u odnosu na drugo, pa su tako sustav srebrne valute prve počele koristiti zemlje koje nisu imale dovoljne količine zlata, ali su raspolagale znatnim količinama srebra.[42] Tako je Nizozemska prva zemlja koja 1857. godine uvodi srebrnu valutu prodajući svoje zalihe zlata londonskom tržištu.[43] Iste te godine uvode ju Rusija i Njemačko - austrijska novčana unija. Kina je za vrijeme dinastije Ming postala bogata srebrom te je nacionalna vlada 1910. godine uvela srebrni standard dolara nazvan Tai Ching Silver, pri čemu se najviše isticao *yuan veliki*.[44] Tako je Londonska komora 1699. godine, prema općem sporazumu u čitavom svijetu, priznala srebro kao platežno sredstvo.[45] Zbog učestalih promjena cijena srebra na tržištu, srebro je stvaralo probleme pretvaranja monetarne u nemonetarnu svrhu, što je dovelo do nestabilnosti novčanoga sustava. Osim toga, stabilnost vrijednosti zlata odigrala je važnu ulogu u potpunoj pobjedi zlatne valute. Nacionalna vlada Kine 1935. godine najavila ukidanje srebrnoga sustava[46], dok je potpuni pad srebrne valute u svijetu nastupio

[40] Božina, L. (2008.), *Novac i bankarstvo*, Pula, Svučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za ekonomiju i turizam „Dr. Mijo Mirković“, str. 126.
[41] Ekonomska biblioteka, *Udžbenici Svenčilišta u Zagrebu, Informator* (1972.). [Online] 7, (5-6/1972.) str. 19. Dostupno na: http://bit.ly/1QOMzfx [Pristupljeno: 26.travnja 2015.]
[42] Matić, B. (2011.) *Monetarna ekonomija*, Osijek, Svučilište Josipa Jurja Strossmayera, Ekonomski fakultet u Osijeku, str. 80.
[43] Dvornik, I. (1980.) *Novac i novčana politika,* Rijeka, Liburnija, Zagreb, Školska knjiga, str. 23.
[44] E-knjiga, Cheng,L. (2003.*) Banking in modern China: Entrepreneurs, Professional Managers, and the Development of Chinese Banks, 1897-1937*, Cambridge University Press, str. 140., dostupno na: http://bit.ly/1Kpbj9C
[45] Dvornik, I. (1980.) *Novac i novčana politika*, Rijeka, Liburnija, Zagreb, Školska knjiga, str. 23.
[46] E-knjiga: Ji, Z. (2003.), *A History of Modern Shanghai Banking: The Rise and Decline of China's Finance Capitalism*, M.E. Sharpe, str. 201., dostupno na: http://bit.ly/1gAPZ8r

1965. godine zakonskim propisom o ukidanju srebrnoga pokrića za novčanice dolara, čime započinje povlačenje srebra iz opticaja. [47]

Upravo taj problem srebrne valute nadomjestio je zlatni standard, prvenstveno zbog manje podložnosti promjenama cijene. Zlato se većinom upotrebljavalo kao standard, a manje u monetarne svrhe. Stručnjaci smatraju kako je ovaj sustav trajao od 1880. godine do 1914. godine.[48] U to vrijeme zemlje su poštivale zlatni standard, a bankama je osnovna funkcija bila razmjena zlata za papir i obrnuto. U prometu se nalazio zlatni novac, sitni kovani novac i novčanice, no jedini pravi novac realne i nominalne vrijednosti bio je sitni kovani novac, dok su se novčanice u potpunosti mogle mijenjati u zlato pa su zapravo bile surogati sitnom kovanom novcu.[49] Osnovna uloga zlatnoga standarda za monetarne vlasti jest u definiranju cijene zlata u obliku novca, te je drži u stabilnosti. Apsolutna sloboda dovela je do izrade novca od zlata imatelja uz plaćanje troškova kovanja novca. Upravo zbog takve apsolutne slobode došlo je do izjednačavanja vrijednosti zlata kao robe i kao novca. Nedostatak novčanih materijala u odnosu na agregatne robe i uslužne fondove nameće sljedeća rješenja: napuštanje stopostotnoga pokrića novčanica i uvođenje djelomičnoga pokrića. Nakon što je zlato u potpunosti prihvaćeno sredstvo razmjene, odnosno novac, zemlje su mogle same definirati jedinice svojih zlatnih kovanica. Tako je američki predsjednik McKinley odredio da će dolar biti kovan od 1/20 unca zlata, dok je britanska kraljica odredila da se funta izrađuje od 1/4 unca zlata. S obzirom na poteškoće u promjeni zlatnoga standarda, razlikujemo njegova tri oblika: čisti zlatni standard, zlatno-polužni standard i valuta na bazi zlatnih deviza.[50]

Čisti zlatni standard jest onaj kojemu je u prometu isključivo zlatni novac, no u stvarnosti takav sustav zapravo nije ni postojao, prvenstveno zato što se zlato više koristilo u nemonetarne svrhe, odnosno za čuvanje vrijednosti, nego za kolanje u prometu, a osim toga postojali su i tehnički problemi takvog sustava. Glavno načelo čistoga zlatnog standarda jest da država određuje novčanu jedinicu kao određenu količinu zlata. Zatim, postoji potpuna sloboda kovanja na privatni račun, postoji slobodno tržište zlata, a cirkulacija slobodne monete ne isključuje cirkulaciju moneta iz drugih materijala.[51] Zbog trošenja zlatnika tijekom njihove uporabe dolazilo je do odstupanja nominalne i stvarne vrijednosti zlatnika, što u monetarnom

[47] Dvornik, I. (1980.) *Novac i novčana politika*, Rijeka, Liburnija, Zagreb, Školska knjiga, str. 23.
[48] Weiser, J. (2011.), Fool's gold, *The American*. [Online] (14/2011.) Dostupno na: http://bit.ly/1KsSzVW. [Pristpljeno: 27. Travnja 2015.]
[49] Božina, L. (2008.), *Novac i bankarstvo*, Pula, Svučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za ekonomiju i turizam „Dr. Mijo Mirković", str.128.
[50] Dvornik, I.(1980.) *Novac i novčana politika*, Rijeka, Libudnije, Zagreb, Školska knjiga, str. 24.
[51]Dvornik, I. (1980.) *Novac i novčana politika.* Rijeka, Liburnija, Zagreb, Školska knjiga, str.24.

smislu nije imalo veliko značenje, jer je svaki imatelj novca mogao tražiti pretvaranje zlata u novčanice ili zamjenu banknota za zlato bez odgode i troškova. Osnovne su karakteristike takvoga novčanog sustava sljedeće: zlatni novac jedini je pravi novac i sredstvo plaćanja, banknote postaju monetarni surogat potpuno konvertibilne u zlato, apsolutna sloboda kovanja zlatnoga novca na vlastiti račun, apsolutna sloboda uvoza i izvoza zlata.[52] U tom obliku sustava zlatnog standarda banka više nema ulogu banke, nego ulogu kovnica, a osnovni je problem u suprotnosti ograničenja količine zlata upotrebljive u svrhu valutnoga materijala i povećanja potrebe za novcem od strane cjelokupne ekonomije. Postoje dva osnovna shvaćanja koliko mora biti zlatno pokriće emitiranih novčanica: novčana škola i bankovna škola. Zagovornici novčane škole, među kojima je najpoznatiji David Ricardo, smatraju da cjelokupni opticaj novčanica mora biti 100 % pokriven u zlatu. Takvo pokriće mora osigurati i garantirati emisijska banka, a potpuno metalno pokriće osigurava stabilnost valute, stabilnost cijene i sigurnu konvertibilnost novčanica. Dobra strana pretpostavke ove škole jest u održavanju čvrstoće valute, a nedostatak je nedovoljna elastičnost. Predstavnici bankovne škole smatraju da emisiju dionica ne treba ograničiti količinom obveznoga metalnog pokrića, s obzirom na to da se novac stvara iz privrede, a ne iz centralnih banaka. Prema toj školi zapravo je jedino moguće ograničenje kvalitetnim trgovačkim mjenicama. Glavna je prednost ove škole u većoj elastičnosti u odnosu na novčanu, a loša je strana veća izloženost inflacijama i deflacijama cijene.[53]

Zlatno polužni standard ili novčani sustav na bazi zlatanih poluga nastaje između dva svjetska rata, kada su se u prometu i dalje mogle naći bankonte iako su se odvojile od svoje zlatne baze. Prvi put pojavljuje se u Engleskoj 1925. godine, kada je Središnja engleska banka bila obvezna zamjenjivati novčanice za protuvrijednost od 400 unča zlata. Nakon nje taj sustav slijede Francuska, čija je središnja banka bila dužna zamjenjivati zlatne poluge od najmanje 215000 franaka. Na našim prostorima takav sustav preuzet je tek 1931. godine.[54] Osnovno je pitanje bilo koliko i kakve se robe može dobiti na tržištu za njih. Sustav zlatnih poluga prvenstveno se javlja zbog zaostatka proizvodnje zlatnih poluga za potrebama porasta prometa, a novčanice su se sve više koristile, tako da nije bilo potrebe za proizvodnjom skupocjenoga zlata i neproduktivnoga kovanja monete unutarnjega platnog prometa. Zlatno-polužni sustav zapravo se toliko i ne razlikuje od čistoga zlatnog standarda, oba sustava kao novčanu jedinicu

[52] Božina, L. (2008.) *Novac i bankarstvo*, Pula, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za ekonomiju i turizam „Dr. Mijo Mirković“, str. 128.
[53] Dvornik, I. (1980.) *Novac i novčana politika,* Rijeka, Liburnija, Zagreb, Školska knjiga, str. 27.
[54] Dvornik, I. (1980.) *Novac i novčana politika,* Rijeka, Liburnija, Zagreb, Školska knjiga, str. 30.

koriste zlato, novčanice su im zamjenjive u zlato, a međunarodna vrijednost valute odražava se u granicama zlatnoga pariteta. Jedine su razlike u tome što je ukinuta sloboda kovanja novca na vlastiti račun, banknote su sada ograničeno zamjenjive za zlatne poluge i to za veće iznose nego ranije, emisijske banke moraju otkupiti zlato po fiksnoj cijeni te su zadužene za sažimanje novčanog opticaja. [55]

Kod susatva valuta na bazi zlatnih deviza novčanice su zamjenjivane za zlatne devize zemalja sljedbenica čistoga zlatnog standarda ili zlatnih poluga. Sustav zlatnih deviza prvo se razvio u kolonijama koje su se oslanjale na valutu zemlje pod čijom su vlasti bile. Tako je Indija, koja je bila pod vlasti Nizozemske, svoje međunarodne obveze plaćala mjenicama nizozemskoga ministarstva kolonija, a ne više zlatom ili srebrom.[56] Takve mjenice izdavao je isključivo guverner kolonije po domaćoj valuti i fiksnom tečaju. Prilikom uvođenja te valute politička situacija odigrala je glavnu ulogu, jer je povjerenje koje se ulijevalo stanovnicima i poslovnom svijetu temeljeno na ekonomskoj i političkoj snazi metropola. U Europi zlatne devize prihvaćene su tek 1922. godine na međunarodnoj monetarnoj konferenciji u Genovi,[57] nakon što se shvatilo da se prilikom nedostatka zlata i zlatne devize mogu jednako koristiti u međunarodnim transakcijama. Kada bi dolazilo do prodaje veće količine robe neke kolonizirane zemlje s valutom zlatnih deviza matičnoj zemlji, u toj koloniziranoj zemlji dolazi do povećanja novca u opticaju za protuvrijednost zlatnih deviza, dok bi u matičnoj zemlji došlo do povećanja zalihe zlatnih deviza. Takav oblik sustava zlatnih valuta predstavlja udaljavanje nacionalnih valuta od njihovih zlatno-monetarnih baza kao jedine pozicije svjetskih monetarnih rezervi i podloge novčanih opticaja u cjelini. U situaciji rata sve zlatne i devizne rezerve koje se čuvaju u inozemstvu postaju blokirane, što čini osnovni problem sustava zlatnih deviza.[58]

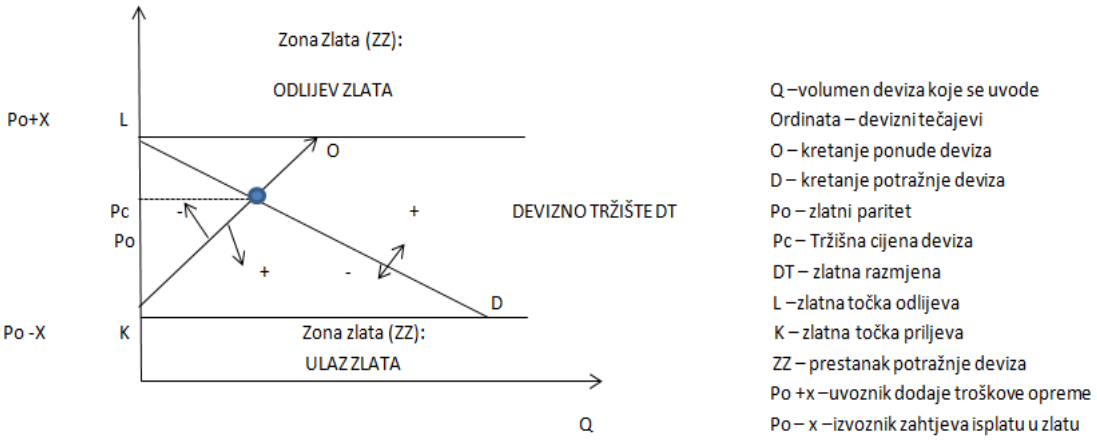
Novčana politika ovisila je o razini zaltnog pokrića emitiranih novčanica. Zbog jasnih pravila sustava zlatnoga standarda središnja banka imala je nisku razinu utjecaja na količinu novca u opticaju, ali je u sustavu stopostotnoga i djelomičnoga pokrića mogla garantirati stabilnost cijena novca. Kod zlatnoga standarda razlikujemo dvije vrste pokrića: stopostotno i djelomično.[59] Kod stopostotnoga pokrića za monetarnu politiku središnja banka nije bila u potpunosti odgovorna, već novčana politika ima ograničenje na određenu količinu zlatnika, jer je u prometu bio isključivo zlatni novac i kasnije banknote. Središnja banka kod stopostotnoga

[55] Dvornik, I. (1980.), *Novac i novčana politika*, Rijeka, Liburnija, Zagreb, Školska knjiga, str. 29.
[56] Dvornik, I. (1980.) *Novac i novčana politika*, Rijeka, Liburnija, Zagreb, Školska knjiga, str. 31.
[57] Dvornik, I. (1980.) *Novac i novčana politika*, Rijeka, Liburnija, Zagreb, Školska knjiga, str. 32.
[58] Dvornik, I. (1980.) *Novac i novčana politika*, Rijeka, Liburnija, Zagreb, Školska knjiga, str. 32.
[59] Božina, L. (2008.) *Novac i bankarstvo, Pula*, Svuečilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za ekonomiju i turizam „ Dr. Mijo Mirković“, str. 138.

pokrića izdaje banknote koje imaju potpuno pokriće u zlatu te su za njega i zamjenjive. Kod djelomičnoga pokrića, pak, središnja banka ima glavnu ulogu u vođenju monetarne politike, a to je vidljivo jer mjerama monetarne politike uključuje i ostala valutna područja kao što je ponašanje rezidenata.[60] Središnja banka sada odobrava kredite reeskontnim mjenicama koje smanjuju količinu novca u opticaju, pa su banknote i dalje zamjenjive za zlato ali se količina zlata u koju se mogu konvertirati mijenja. Kako bi smanjila kredite u aktivi bilance, banka uvodi prvi instrument monetarne politike tj. kamatnjak ili kamatnu stopu koju povećava kako bi dovela do promjene uvjeta kreditiranja.[61] Zbog nedostatka količine zlata kao prirodne pojave te njegove sterilizacije, sustav zlatnoga standarda smatra se neprimjerenim kod deviznoga tečaja i količine novca u opticaju.

Sa međunarodnog gledišta na makroekonomske odnose utječu: devizno-valutni tečajevi, uravnoteženje međunarodne razmjene i regulacija novčanog volumena. Osnovni su elementi internacionalnog aspekta zlatna točka odljeva i zlatna točka priljeva.[62] Ovi instrumenti kod sustava zlatne valute reguliraju količinu novca u opticaju. Ukoliko je npr. Američki uvoznik dužan engleskom trgovcu platiti 100 funti za nabavljenu robu on ima dva izbora: platiti zaltom i snositi troškove transporta zlata ili kupiti mjenicu plativu u zemlji vjerovnika. Odluka o izboru načina podmirivanja troška ovisi o cijeni mjenice, ukoliko je ona skuplja od 490 dolara tada će uvoznik dug platiti zlatom jer je u tom slučaju jeftinije otplati dug. Ovakav način plaćanja duga s američkog stajališta naziva se zlatna točka odlijeva. Ako je mjenica jeftinija od 490 dolara američki uvoznik će dug platiti u devizi, u tom slučaju dolazi do zlatne točke priljeva zlata s američkog stajališta.[63] Tako se devizni tečajevi mogu kretati ovisno o ponudi i potražnji, ali uz granice troška opreme i transporta zlata. O zlatnoj točki priljeva govorimo kada vlasnik mjenice bira hoće li mjenicu prodati u vlastitoj zemlji za dolare ili će u Engleskoj funte zamijeniti za zlato, uz podmirenje troškova dopreme.[64] Takvo stanje najjednostavnije je objasniti slikom 3.

[60] Božina, L. (2008.) *Novac i bankarstvo*, Pula, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za ekonomiju i turizam „Dr. Mijo Mirković“, str. 138.
[61] Božina, L. (2008.) *Novac i bankarstvo,* Pula, Svučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za ekonomiju i turizam „Dr. Mijo Mirković“, str. 139.
[62] Dvornik, I. (1980.) *Novac i novčana politika*, Rijeka, Liburnija, Zagreb, Školska knjiga, str. 32.
[63] Dvornik, I. (1980.) *Novac i novčana politika,* Rijeka, Liburnija, Zagreb, Školska knjiga, str. 33.
[64] Dvornik, I. (1980.) *Novac i novčana politika*, Rijeka, Liburnija, Zagreb, Školska knjiga, str. 33.

Slika 3. Zona zlata

Izvor: Dvornik, I.(1980.) Novac i novčana politika, Rijeka, Liburnija, Zagreb, Školska knjiga, str. 33.

Prvi slom zlatnoga standarda nastaje početkom Prvoga svjetskog rata zbog podmirenja troškova nastalih ratom u zaraćenim zemljama, u kojima dolazi do ratne inflacije, jer se zlatne rezerve iscrpljuju, a kao jedino rješenje primjenjuje se privremeni prekid zamjene novčanice i zlatnog pariteta.[65] Zbog nesigurnosti, takvu novčanu politiku provode i zemlje koje još nisu sudjelovale u ratu. Engleska središnja banka, koja je bila svjetski politički i financijski centar, ograničava imovinu drugih država i njihovih stanovnika.[66] Takvim postupkom dovodi do nepovjerenja u privatno vlasništvo. Uz brojne probleme koje je rat ostavio iza sebe, dolazi i do pada globalne proizvodnje u svim područjima pa tako i na području zlata. Zbog potencijalnih posljedica nedostatka zlata, njegova poskupljivanja, opadanje cijena te dovođenja do depresije, nije se odmah moglo vratiti na prvobitni oblik zlatnoga standarda. Iako se J. M. Keynes zalagao za napuštanje zlatne valute u Engleskoj, ona je ipak uvela standard zlatnih poluga, a njihovim stopama krenule su i ostale zemlje usvajajući standard zlatnih deviza ili standard zlatnih poluga.[67] Striktnim držanjem pravila zlatnoga standarda zemlje s viškom zlata bile bi suočene s inflacijom, dok bi kod onih s manjkom zlata došlo do deflacije. Kako bi zaštitile svoje nacionalno tržište, zemlje su počele s intenzivnim korištenjem carinskih zaštita, zabrane ili ograničenja uvoza i izvoza, pa se tako Velika Britanija zatvorila prema ostatku svijeta.[68] Drugi i posljednji slom zlatnoga standarda posljedica je ekonomske krize 30-ih godina prošloga stoljeća.[69] Kao što to inače biva, Engleska je prva zemlja koja je usvojila sustav zlatnoga standarda, ali i prva zemlja koja ga je napustila. Engleska se u to doba natjecala sa

[65] Dvornik, I. (1980.) *Novac i novčana politika*, Rijeka, Liburnija, Zagreb, Školska knjiga, str. 38.
[66] Dvornik, I. (1980.) *Novac i novčana politika*, Rijeka, Liburnija, Zagreb, Školska knjiga, str. 38.
[67] Dvornik, I. (1980.) *Novac i novčana politika,* Rijeka, Liburnija, Zagreb, Školska knjiga, str. 39.
[68] Dvornik, I. (1980.) *Novac i novčana politika,* Rijeka, Liburnija, Zagreb, Školska knjiga, str. 40.
[69] Dvornik, I. (1980.) *Novac i novčana politika*, Rijeka, Liburnija, Zagreb, Školska knjiga, str. 41.

SAD-om za vodeću ulogu u svijetu.[70] Tako je početak krize započeo ogromnim smanjenjem zlatnih rezervi Centralne engleske banke zbog povlačenja tuđih sredstava koja su u njoj bila položena. Unatoč pokušajima zaduživanja u Francuskoj i SAD-u, naposljetku ipak odlučuje objaviti napuštanje sustava zlatnoga standarda i devalvaciju funte.[71] Kao i gotovo sve druge zemlje, SAD je bio suočen s problemima koje je prouzročila velika kriza. Pojava golemoga broja ulagača u SAD-u i povlačenje depozita i zlata iz središnjih američkih banaka doveli su do napuštanja čistoga zlatnog standarda u SAD-u 6. ožujka 1936. godine.[72] Iako kod svjetskih velesila dolazi do pada sustava zlatnoga standarda, neke zemlje ne prihvaćaju napuštanje takvog sustava pa stvaraju Zlatni blok 1933. godine. Zlatni blok sastojao se od Francuske, Belgije, Nizozemske, Italije, Poljske i mnogih drugih zemalja koje su se protivile padu zlatnoga standarda.[73] Zbog nemogućnosti pariranja devalviranim valutama, Francuska, kao i SAD i Engleska, proglašava devalvaciju. Tripartitnim sporazumom definiraju se nacionalne valute u zlatu na temelju stabilnoga tečaja cijene zlata, no članice SAD, Velika Britanija, Francuska, Švicarska, Belgija i Nizozemska morale su se odreći štetnih unilateralnih zahvata glede tečaja. Francuska je 1937. godine proglasila devalvaciju franka i tako započela konačni pad zlatne valute.[74]

Iako se tijekom povijesti srebrna valuta u monetarne svrhe koristila u znatno većoj količini nego zlatna, ona nikada nije imala toliki povijesni značaj kao što je imala zlatna valuta. Upravo iz tog razloga u nastavku ću navesti neke od pozitivnih obilježja ovog sustava. Zemlje koje su imale dovoljne količine zlata time su znatno profitirale jer je zlato postalo nacionalni, ali i globalni novac. Vrijednost zlata bila je jednaka u ulozi novca i u ulozi potrošne robe, što je čini neuništivom, te se zlatni novac nije stvarao kao rezultat monetarne volje, već se morao proizvoditi. Zbog izjednačavanja njegove nominalne i materijalne vrijednosti, cijena zlata uvijek je bila fiksna, a razlog je tome i u ograničenim nalazištima samoga zlata te u politici monetarne vlasti.[75] Upravo zbog stabilnoga tečaja zlatnoga novca dolazi do povećanja sigurnosti i povjerenja u poslovanje i uspješnost, što dovodi do povećanja proizvodnosti rada, međunarodne podjele rada te ukupne međunarodne razmjene. Zlato je do samoga kraja ostalo kočnica kreditne ekspanzije i brojnih načina zlouporabe kreditnoga novca. Novac dovodi do

[70] Dvornik, I. (1980.) *Novac i novčana politika,* Rijeka, Liburnija, Zagreb, Školska knjiga, str. 41.
[71] Dvornik, I. (1980.) *Novac i novčana politika*, Rijeka, Liburnija, Zagreb, Školska knjiga, str. 41.
[72] Dvornik, I. (1980.) *Novac i novčana politika*, Rijeka, Liburnija, Zagreb, Školska knjiga, str. 42.
[73] Dvornik, I. (1980.) *Novac i novčana politika*, Rijeka, Liburnija, Zagreb, Školska knjiga, str. 42.
[74] Dvornik, I. (1980.) *Novac i novčana politika*, Rijeka, Liburnija, Zagreb, Školska knjiga, str. 42.
[75] Dvornik, I. (1980.) *Novac i novčana politika*, Rijeka, Liburnija, Zagreb, Školska knjiga, str. 36.-37.

povezivanja globalne ekonomije izjednačavanjem vrijednosti novca, bilance plaćanja, tržišta zlata i tečaja cijena.

3.2 Sustavi promjenjive vrijednosti

Nakon pada zlatnoga standarda, novac je postao standardiziran i tipiziran te je njegovu vrijednost i pravo kovanja određivala isključivo država. Iako zlato ima funkciju mjerenja vrijednosti, osnovni je predstavnik zlata novčanica, odnosno papirnata valuta. Sada se u prometu može pronaći fiducijarni novac, odnosno novčanice koje izdaje središnja banka, kovanice čije izdavanje određuje država i depozitni novac koji se nalazi kod poslovnih banaka. Pravo emisije novčanica i depozitnoga novca ima isključivo središnja banka zbog neznatnih troškova njihove izrade koja bi mogla dovesti do bezvrijednoga novca. Središnja banka može odobriti poslovnim bankama emisiju depozitnoga novca, ali u količinama koje ona odredi. Osnovna podjela ovakvih novčanih sustava je na sustave papirne valute i sustave elektroničkog plaćanja.

Papirna valuta je takva valuta kod koje je iz prometa istisnut metalni novac te je kao zakonsko sredstvo plaćanja ustanovljen nekonvertibilni papirni novac. Takav novac može nastati na tri načina: kada se zakonski konvertibilne novčanice pretvore u nekonvertibilne, ako se državnim propisima papirna valuta tj. novčanica prizna kao zakonsko sredstvo plaćanja ili ako država putem središnje banke odobri emitiranje papirne valute.[76] Zbog nepovjerenja u novčanice, brojne zemlje nisu htjele priznati da je i njihov monetarni sustav zapravo sustav papirne valute. Kao i svaki sustav, papirna valuta ima neke slabe točke: ne može se koristiti u jednakoj vrijednosti kao i zlato u međunarodnom prometu, slobodna je valuta te je putem nje moguće stvaranje privida da se povećanjem količine novca u opticaju mogu riješiti ekonomski problemi.[77] Sustav papirne valute koristi se i danas, što znači da uz navedene nedostatke ima i određene prednosti zbog kojih je opstao. Količina papirne valute, za razliku od zlata, može se povećati ovisno o potrebama prometa i proizvodnje, proizvodnja papirne valute je jeftinija te je jednostavna za rukovanje, slobodna i elastična. Kod pojave rata ili krize, papirna valuta ostaje u zemlji i nije prikladna za povlačenje iz prometa i pohranjivanje u banci ili nekoj drugoj financijskoj instituciji.[78] Kao i papirni novac, sustav papirne valute razvio se u Kini tijekom 11.

[76] Dvornik, I. (1980.) *Novac i novčana politika,* Rijeka, Liburnija, Zagreb, Školska knjiga, str. 46.
[77] Dvornik, I. (1980.) *Novac i novčana politika*, Rijeka, Liburnija, Zagreb, Školska knjiga, str. 46.
[78] Dvornik, I. (1980.) *Novac i novčana politika*, Rijeka, Liburnija, Zagreb, Školska knjiga, str. 47.

stoljeća, a zatim se širio diljem Mongolskoga Carstva.[79] Sustav papirne valute u Europi razvili su istraživači poput Marka Pola, koji je taj sustav uveo tijekom 13. stoljeća.[80] Prvi primjeri sustava papirne valute datiraju iz 1716. godine kada je John Law na temelju dozvole francuskoga kralja osnovao banku koja je emitirala novac bez metalnoga pokrića.[81] Tako je banka Banque Generale vlasnicima nekretnina u bilo koje doba izdavala kredite, jer su one najsolidnije vrijednosti. Zbog špekulacija s dionicama i sve veće potražnje za papirnim novcem dolazi do potpunoga sloma banke i cjelokupnoga sustava papirne valute. Nakon toga najpoznatiji sustav papirne valute jest papirna valuta Hitlerove Njemačke.[82] Zbog troškova podizanja ratne industrije, Njemačka je ostala bez rezervi zlata i zlatnih deviza te prelazi na valutu "novog podrijetla", odnosno sustav papirne valute. U slučaju inflacije razlog nastanka papirne valute je prvenstveno rezultat slabe kreditne politike i ekonomskih problema, a ne toliko tiskanje papirnoga novca. Međutim, moguće je prekomjerno tiskanje kredita i papirnoga novca u sustavu slobodne papirne valute i neznatno u sustavu vezane papirne valute.

Uvođenje sustava elektroničkoga plaćanja usko je povezano sa sve raširenijom primjenom elektroničkoga poslovanja. Takav oblik poslovanja javlja se u prvoj polovini 60-ih godina prošloga stoljeća.[83] Primarni cilj uvođenja sustava elektroničkoga plaćanja bilo je rješavanje problema papirnih novčanih sustava primjenom nove informacijske tehnologije, te zamjena novčanica i kovanica u maloprodaji.[84] Danas se putem interneta komunicira s privatnim prijateljima, dogovara posao, kupuju svakodnevne potrepštine, ali i vrši plaćanje dospjelih obveza. Praksa je pokazala da uvođenje elektroničkoga sustava plaćanja ne znači samo zamjenu papirnatih dokumenata i njihov prijenos elektroničkim putem. Korištenje novih informacijskih tehnologija zahtijeva reprogramiranje poslovnih procesa i međusobnih odnosa njihovih sudionika. Banka je gotovo osuđena na propast ukoliko ne posjeduje internetske stranice, e-mailove ili neki drugi tip internetske komunikacije, ali i programe za vršenje plaćanja koji su povezani putem interneta. Takav sustav ima niz prednosti i nedostataka.

---

[79] E-knjiga, Cheng,L. (2003.*) Banking in modern China: Entrepreneurs, Professional Managers, and the Development of Chinese Banks, 1897-1937*, Cambridge University Press, str.160., dostupno na: http://bit.ly/1KsRugR

[80] E-knjiga: Snodgrass, M.E. (2003.) *Coins and Currency: An Historical Encyclopedia*, McFarland, str. 316., dostupno na: http://bit.ly/1QpGLbq

[81] Dvornik, I. (1980.) *Novac i novčana politika*, Rijeka, Liburnija, Zagreb, Školska knjiga, str. 48.

[82] Dvornik, I. (1980.) *Novac i novčana politika*, Rijeka, Liburnija, Zagreb, Školska knjiga, str. 48.

[83] Hamdi, H. (2004.) Problem razvoja elektroničkog novca, *Financijska teorija i praksa* .[Online] 31 (3/2007.) str. 209. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=28390 [Pristupljeno: 19.lipnja 2015.]

[84] Hamdi, H. (2004.) Problem razvoja elektroničkog novca, *Financijska teorija i praksa* .[Online] 31 (3/2007.) str. 290. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=28390 [Pristupljeno: 19.lipnja 2015.]

Osnovne su prednosti sustava elektroničkoga poslovanja sljedeće: brzina obavljanja transakcija, obavljanje transakcija s bilo kojega mjesta, izbjegavanje fizičkih neugodnosti.[85] Uz brojne pogodnosti takav sustav ima i brojne nedostatke: kao nedostatak sigurnosnih mjera, sve manja uporaba novčanih instrumenata papirne valute, te nejednako pokrivanje velikih transakcija, koje su rjeđe te ih korisnici češće obavljaju u bankama, srednjih transakcija, koje ostvaruju najveći promet i brže se od ostalih, te malih transakcija koje su jednostavne i brze.[86] Sustav elektroničkoga plaćanja u početku su koristile isključivo banke i druge financijske institucije za potrebe razimjene i prijenosa velikih količina novca, a s vremenom se otvorilo i nekoliko tvrtki koje su ga počele koristiti.[87] Iako se očekivala uspješnost poslovanja takvih tvrtki, one su se, pak, pokazale neuspješnima, dok nije došla nekolicina tvrtki koje su uspjele u svome poslovanju, kao što su WebMoney, PayPal, CashU, Bitcoin, Ripple.[88] Sustav elektroničkoga plaćanja može se podijeliti na dva tipa: bezgotovinsko i gotovinsko plaćanje. Također, razlikuju se centralizirani i decentralizirani sustavi. Ovisno o povezivanju sustava možemo razlikovati: *online* ili *offline* sustave.[89]

Notacijski ili bezgotovinski sustavi temelje se na otvorenim računima kupaca u bankama, pri čemu kupci odabiru neki oblik bezgotovinskoga plaćanje te na temelju elektroničkoga naloga, kao što je elektronički ček, kreditna te debitna kartica, daje pravo trgovcu da s računa kupca prebaci dogovorenu svotu novca na svoj račun.[90] Notacijski sustavi mogu se podijeliti na sljedeći način: na temelju narudžbe za elektroničko plaćanje, na temelju naplate kreditnim karticama te na temelju pametnih kartica. Prva kategorija naziva se još i notacijski sustavi "plati odmah", upravo zbog toga što se prijenos novčanih sredstava vrši po zahtjevu za plaćanje putem čekova i prijenosa kredita. Pod pojmom notacijskoga elektroničkog sustava plaćanja podrazumijeva se plaćanje putem e-čekova, kreditnih kartica i debitnih

[85] E-knjiga: Summers, B.J. (1994.) *The Payment System: Design, Management, and Supervision,* International Monetary Fund, str. 121., dostupno na: http://bit.ly/1F8kbns
[86] E-knjiga: Summers, B.J. (1994.) *The Payment System: Design, Management, and Supervision*, International Monetary Fund, str. 121., dostupno na: http://bit.ly/1F8kbns
[87] Hamdi, H. (2004.) Problem razvoja elektroničkog novca, *Financijska teorija i praksa* .[Online] 31 (3/2007.) str. 209. Dostupno na: http://bit.ly/1KXS3pl [Pristupljeno: 19.lipnja 2015.]
[88] CARnet, Hrvatska akademska i istraživačka mreža; Elektronički novac, str.10.-11. Dostupno na: http://bit.ly/1V1AbJJ
[89] CARnet, Hrvatska akademska i istraživačka mreža; Elektronički novac, str.8. Dostupno na: http://bit.ly/1V1AbJJ
[90] Ćavar, S., Batoš, V. i Nemšić, B. (2009.) .) Usporedba odabranih metoda elektroničkog plaćanja s kratkim osvrtom napomorstvo, *Naše more, Znanstveno-stručni časopis za more i pomorstvo*. [Online] 59 (5-6/2009.) str.182. Dostupno na: http://bit.ly/1V1Amog [pristupljeno: 19.lipnja2015.]

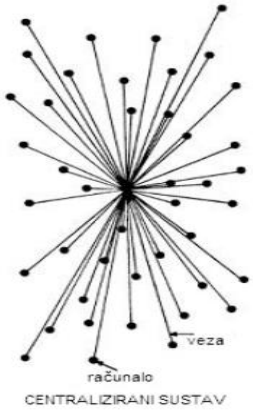
kartica.[91] Prvi počeci kreditnih kartica vezuju se uz poslovnog čovjeka Franka McNamara, koji je došao na ideju da večeru ili hotel plati komadom kartona, na temelju čega je 1950. godine osnovana prva neovisna kompanija za kreditne kartica Diners Club.[92] Korištenjem kreditnih kartica smanjio se rizik nošenja gotovine te papirno plaćanje zamijenilo bankarskim, koje je korisnicima bilo dostupno od 0 do 24 sata. Pri korištenju kreditnih kartica putem mreže vlasnik kartice prihvaća potpunu odgovornost za transakciju te iznos novca koji se putem nje prenosi. Pametne kartice koriste se ugrađenim čipovima te izgledom podsjećaju na obične kreditne kartice, ali za razliku od njih mogu se primjenjivati na mnogo više područja, kao što su mobilne komunikacije, bankarske usluge, identifikacija.

Simboličko ili gotovinsko plaćanje zapravo nije toliko fleksibilno kao prethodno, prvenstveno zbog toga što je u gotovo svim situacijama povezano sa bankom. Karakteristike oblika novca koji se primjenjuje u ovom sustavu zapravo se podudaraju s karakteristikama klasičnoga papirnog novca tj. novčanice te se upravo iz tog razloga takav oblik novca naziva e-gotovina. E-gotovina odnosno *E-cash* papirni je novac tj. gotovina koja je pohranjena u banci na otvorenim bankovnim računima a koji se može položiti na pametne kartice ili neke druge kartice s ugrađenim mikročipom.[93] Takav oblik plaćanja nastaje uvođenjem bankovnih kartica nastalih 1969.godine.[94] Osnovni su nedostatci sustava trajan gubitak novčanice ako se jednom izgubi te smanjenje novčanoga iznosa na računu korisnika koji gotovinu podiže iz banke.

Centralizirani sustavi plaćanja temelje se na dvama osnovnim elementima sustava: žetonima i plaćanju unaprijed. Kako bi započeli s transakcijom, svi korisnici moraju kupiti žetone od glavnih autoriteta, te se sustav sastoji od niza korisnika koji su direktno povezani sa osnovnim poslužiteljem.[95] Takav tip elektroničkoga plaćanja koriste tvrtke koje primjenjuju

[91] Ćavar, S., Batoš, V. i Nemšić, B. (2009.) .) Usporedba odabranih metoda elektroničkog plaćanja s kratkim osvrtom napomorstvo, *Naše more, Znanstveno-stručni časopis za more i pomorstvo*. [Online] 59 (5-6/2009.) str.182. Dostupno na: http://bit.ly/1ioZNnd [pristupljeno: 19.lipnja 2015.]
[92] E-knjiga: Markham, J.W. (2002.) *A Financial History of the United States: From Christopher Columbus to the Robber Barons (1492-1900)*, M.E. Sharpe, str. 306. Dostupno na: http://bit.ly/1LoTGed
[93] Ćavar, S., Batoš, V. i Nemšić, B. (2009.) .) Usporedba odabranih metoda elektroničkog plaćanja s kratkim osvrtom napomorstvo, *Naše more, Znanstveno-stručni časopis za more i pomorstvo*. [Online] 59 (5-6/2009.) str.182. Dostupno na: http://bit.ly/1ioZNnd [Pristupljeno: 19.lipnja 2015.]
[94] E-knjiga: Cortada, J.W. (2005.*) The Digital Hand : Volume II: How Computers Changed the Work of American Financial, Telecommunications, Media, and Entertainment Industries: Volume II: How Computers Changed the Work of American Financia*l, Telecommunications, Media, and Entertainment Industries, str. 66. Dostupno na: http://bit.ly/1YoiSXK
[95] CARnet, Hrvatska akademska i istraživačka mreža; Elektronički novac, str.9. Dostupno na: http://bit.ly/1V1AbJJ

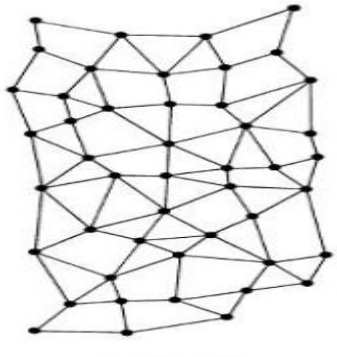
sustav elektroničkoga plaćanja i ostvaruju pozitivne rezultate, kao što su PayPal i Web Money te druge takve prethodno navedene tvrtke.[96]

Slika 4. Dijagram centralnih sustava elektroničkog plaćanja

Izvor: CARnet, Hrvatska akademska i istraživačka mreža;
Elektronički novac, str.10. Dostupno na: http://bit.ly/1V1AbJJ

Za razliku od centraliziranih, kod decentraliziranih sustava ne postoji glavni poslužitelj, već su svi sudionici ravnopravni, svaki član ovog sustava ima pravo prikupljati informacije o dostupnosti svih ostalih članova, a komunikacija među članovima provodi se izravnim putem. Kao osnovni predstavnici toga sustava navode se Bitcoin i Ripple.[97]

Slika 5. Dijagram decentraliziranih sustava

Izvor: CARnet

Elektronički novac, str.10. Dostupno na: http://bit.ly/1V1AbJJ

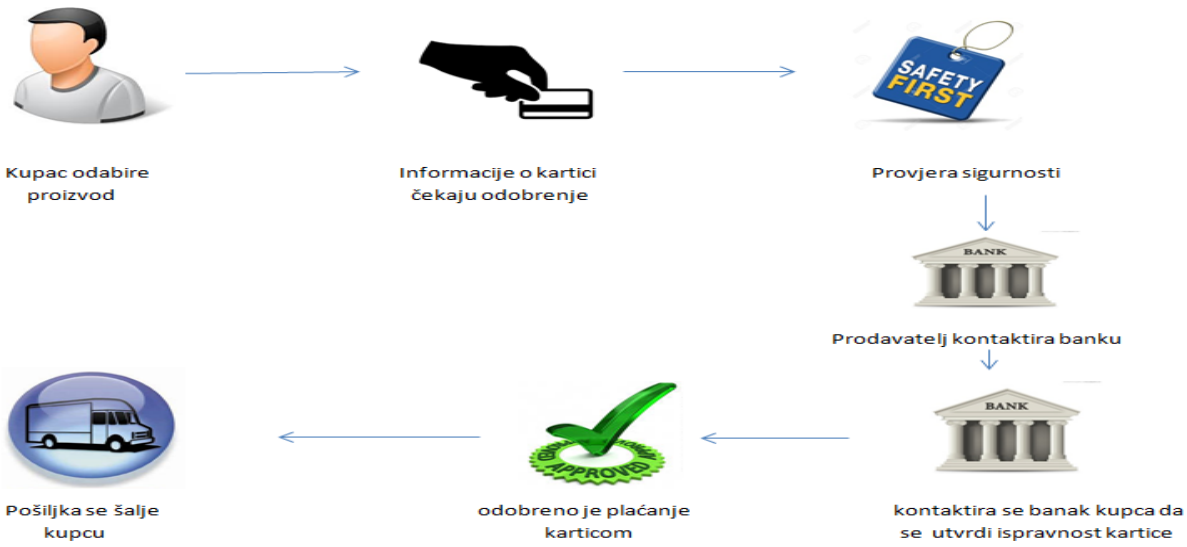
[96] CARnet, Hrvatska akademska i istraživačka mreža; Elektronički novac, str.10. Dostupno na: http://bit.ly/1V1AbJJ
[97] CARnet, Hrvatska akademska i istraživačka mreža; Elektronički novac, str.11-12. Dostupno na: http://bit.ly/1V1AbJJ

Osnovni je razlog zbog kojega takav sustav čini samo mali dio opće ekonomije to što uporaba e-novca i elektroničkog sustava plaćanja još uvijek u početnoj fazi. Osim toga navode se i razlozi dvostrane prirode tržišta, te raznih psiholoških utjecaja na potrošače i banke. [98]Takav se trend polagano s godinama mijenja, pa se očekuje da će takav sustav ubrzo biti u potpunosti prihvaćen kao cjelokupan novčani sustav. Podatci na kojima se temelji prethodni zaključak pokazuju da seposljednjih godina uporaba elektroničkog poslovanja a time i elektroničkog plaćanja postupno povećava, pa je tako 2000. Godine u USD-u zabilježena uporaba elektroničkog poslovanja u vrijednosti 27,3 milijarde USD, dok je 2005. Godine zabilježen znatan porast na 109,4 milijarde USD. Uz uporabu elektroničkog plaćanja vežu se problemi prijevara na karticama putem interneta, pa je tako 2000. Godine zabilježeno prijevara u iznosu 1,6 milijardi USD, dok se 2005. Godine povećao na 15,5 milijardi USD-a.[99]

Kod online povezivanja sustava elektroničkoga plaćanja, nakon što kupac odluči kupiti određenu robu, banci kod koje ima račun šalje zahtjev za izdavanje e-gotovine. Banka nakon provođenja osnovnih sigurnosnih provjera, u koje ulaze identifikacija korisnika te elektronički potpis i evidentiranje serijskoga broja novčanice u bazi podataka, korisniku izdaje elektronički novac i smanjuje iznos na njegovu računu. Kupac u virtualnoj odnosno e-trgovini odabire proizvode koje namjerava kupiti za traženu elektroničku novčanicu, te ju u zamjenu za odabranu robu daje trgovcu. Po primitku kupčeva elektroničkoga novca, kako bi bio siguran u ispravnost, trgovac kontaktira banku, te ako je sve u redu, povećava saldo na svome računu. Komunikacija između sudionika u ovom sustavu jest neprekidna.[100] Danas je najpoznatiji sustav *online* plaćanja PayPal, koji od 1998. godine služi kao oblik *online* kupovine kreditnim karticama. U kratkom roku PayPal je zabilježen najveći porast kupaca i prihoda kroz povijest u odnosu na ostale slične tvrtke.[101] Od 2002. godine PayPal prelazi u potpuno vlasništvo

[98] Hamdi, H. (2004.) Problem razvoja elektroničkog novca, *Financijska teorija i praksa* .[Online] 31 (3/2007.) str. 209. Dostupno na: http://bit.ly/1KXS3pl [Pristupljeno: 19.lipnja 2015.]
[99] CARnet, Hrvatska akademska i istraživačka mreža; Elektronički novac, str.6. Dostupno na: http://bit.ly/1V1AbJJ
[100] CARnet, Hrvatska akademska i istraživačka mreža; Elektronički novac, str.8. Dostupno na: http://bit.ly/1V1AbJJ
[101] E-knjiga: Williams, D. (2007.) *Pro PayPal E-Commerce*, The expert's voice in e-commerce., str. 1., dostupno na: http://bit.ly/1KBTAPX

najpoznatije internetske stranice za kupovinu eBay.[102] Danas je PayPal dostupan u više od 100 zemalja, te prihvaća više od 17 valuta.[103]

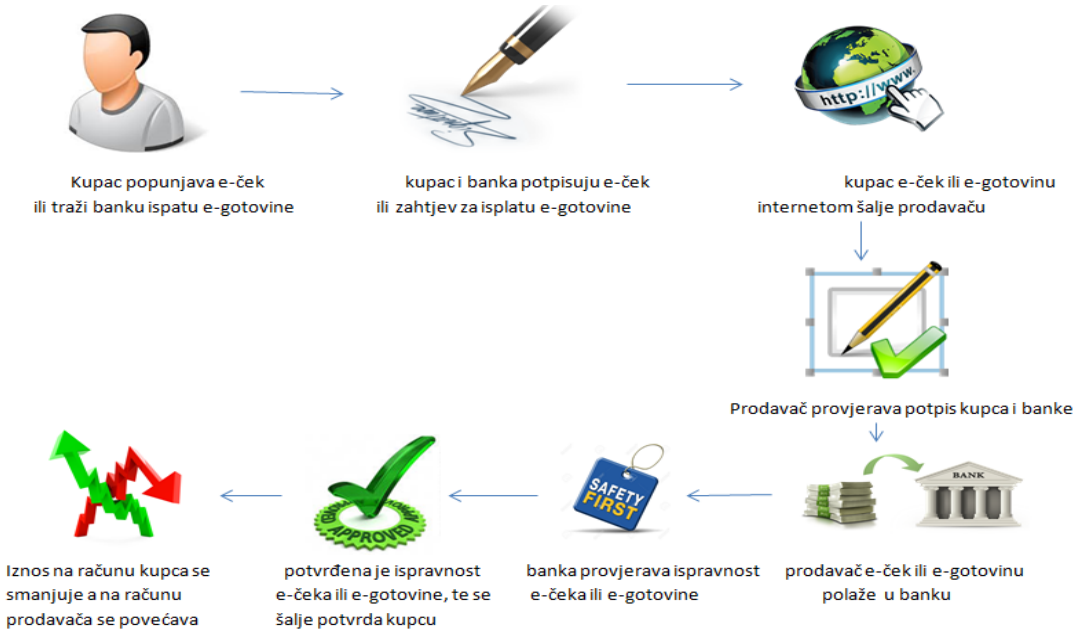
Slika 6. Prikaz *online* sustava elektroničkoga plaćanja

Izvor: E-knjiga: Bidgoli,H. (2002.) Electronic Commerce: Principles and Practice, str. 200. Dostupno na: http://bit.ly/1Qr4dVH

Za razliku od prethodnog oblika, u *offline* sustavu plaćanja veza između sudionika nije konstantna, već povremena.[104] Kao i u prethodnom, cjelokupni ciklus započinje odlukom kupca da kupi neku robu ili uslugu. Kupac šalje zahtjev za podizanje elektroničkog novca te nakon svih sigurnosnih provjera banka sa svojim potpisom i primarnim ključem izdaje elektroničku novčanicu korisniku. Kupac nakon odabira robe novčanicu daje trgovcu koji nema direktnu vezu s bankom pa su jedine sigurnosne provjere utvrđivanje potpisa banke i provjera primarnoga novca. Trgovac dobivenu novčanicu stavlja u banku, koja sada provodi detaljne sigurnosne provjere te ako je sve u redu, povećava saldo trgovca.[105] Takav sustav plaćanja pri kojem se novac *offline* prenosi s računa na račune uz garanciju banke da gotovina postoji na

[102] E-knjiga: Williams, D. (2007.) *Pro PayPal E-Commerce*, The expert's voice in e-commerce., str. 4., dostupno na: http://bit.ly/1KBTAPX
[103] E-knjiga: Williams, D. (2007.) *Pro PayPal E-Commerce*, The expert's voice in e-commerce., str. 1., dostupno na: http://bit.ly/1KBTAPX
[104] CARnet, Hrvatska akademska i istraživačka mreža; Elektronički novac, str.8. Dostupno na: http://bit.ly/1V1AbJJ
[105] Apicelia, M. (2000.) Worry-free payment processing keeps the customur satisfied, *Info World* .[Online] 22 (13/2000.) str. 66. Dostupno na: http://bit.ly/1V4cdmb [Pristupljeno: 22.lipnja 2015.]

računu primjenjuju tvrtke poput *DigiCasha* i *SecurePay* koje kao sredstvo plaćanja koriste e-čekove.[106]

Slika 7. Prikaz *offline* sustava elektroničkoga plaćanja

Izvor: E-knjiga: Bidgoli,H. (2002.) Electronic Commerce: Principles and Practice, str. 205. Dostupno na: http://bit.ly/1Qr4dVH

Iako je sustav elektroničkoga plaćanja već sada zastupljen u većini zemalja i djelatnosti, još uvijek nije stekao popularnost papirnoga sustava. Razvoj tehnologije i umreženosti zemalja, te njegove brojne prednosti pogodovat će daljnjem razvoju takvog sustava. Činjenica da su velike sile poput SAD-a, Velike Britanije i Japana prihvatile takav sustav, te čak zagovaraju mogućnost da u potpunosti zamijeni sustav papirne valute, postoji velika vjerojatnost da će sve više zemalja biti prisiljeno prihvatiti njihov put ako žele s njima trgovati.[107] Primjena poslovne inteligencije kod sustava elektroničkoga plaćanja može dovesti do boljeg razumijevanja klijenata i njihova ponašanja, a te spoznaje iskoristiti za unapređenje usluga i odnosa s kupcima te stjecanje prednosti nad drugim konkurentnim sustavima. Dok je sustav papirne valute bio na vrhuncu svojeg uspjeha suočio se s velikim problemima zlouporabe novčanica. Sustav elektroničkoga plaćanja zapravo je još jednostavniji za kopiranje novčanica, njihovo krivotvorenje ili ponovno korištenje. Ulijevanje povjerenja u sigurnost toga sustava ostvaruje se prvenstveno putem digitalnoga, tj. elektroničkoga potpisa banke. Time je dobro riješen

[106] CARnet, Hrvatska akademska i istraživačka mreža; Elektronički novac, str.19. Dostupno na: http://bit.ly/1V1AbJJ
[107] Dooley, A. (1976.) World Bank Group's Report Suggests Ways to Secure Computer Installations, *Computerworld*.[Online] 40 (2/1976.) str. 16. Dostupno na: http://bit.ly/1Mk9DBg [Pristupljeno: 22.lipnja 2015.]

problem krivotvorenja novčanica, no još se u pitanje dovodi mogućnost kopiranja elektroničkih novčanica. Kako se binarne informacije novčanice lako mogu kopirati, pred trgovca se stavlja obveza uspostavljanja veze prilikom svake kupoprodaje, kako bi mu banka prilikom svake prodaje javila je li ta novčanica već upotrebljavana.[108] Time je riješen i problem kopiranja elektroničke gotovine. Ovakak način sigurnosnih protokola koristi i Mondex koji primjenjuje javni ključ.[109] Kako *offline* sustav elektroničkoga plaćanja nema direktnu i konstantnu vezu s bankom, takvo rješenje kopiranja e-novca nije prihvatljivo, već se koriste sklopovski i programski pristup. „Observer" je naziv za čip koji je sastavni dio pametnih kartica, te on prilikom pokušaja kopiranja novca ne odobrava transakciju; ovakav primjer je primjena sklopovskoga pristupa. Programski pristup, za razliku od sklopovskog, formira kriptografski protokol koji može identificirati osobu koja je pokušala kopirati e-gotovinu.[110] Takvom primjenom, koja stvara strah od samoga pokušaja kopiranja elektroničkih novčanica, ono se smanjuje na minimum. NetCeque kao sigurnosni sustavi koristi kriptiranje koje se kod ovakvih sustava smatra puno učinkovitije od korištenja primarnog ključa.[111] Uz navedene prednosti riješavanja problema krivotvorenja i kopiranja novca, ovaj oblik plaćanja skraćuje vrijeme transakcija i smanjuje transakcijske troškove. Humprey procjenjuje da bi se primjenom elektroničkih transakcija u nekoj zemlji moglo uštedjeti više od 1% BDP-a.[112]

Iako se e-novac i elekrtonički sustavi plaćanja primjenjuju u velikim zemljama poput SAD-a, Japana i sl. oni se još uvijek ne koriste u dovoljnoj mjeri na području Europske unije i drugih razvijenih zemalja Europe i Azije. Razlog tome je navika odnosno običaj korištenja gotovine ili čekova prilikom plaćanja u maloprodaji. U Francuskoj se plaćanje čekom s godinama pretvorilo u kulturno naslijeđe, pa je teško očekivati nagli prelaztak na elektornički sustav plaćanja.[113] Kako sustav elektroničkoga plaćanja ne bi donio silne probleme, kako za banke tako i za kompanije pojedinih zemalja, ali i obične korisnike koji mogu biti vrlo oštećeni, države trebaju uvesti određena pravila korištenja i sankcija koje će snositi zlouporabitelji. Tako je Republika Hrvatska doljela zakon o institucijama za elektronički novac

[108] CARnet, Hrvatska akademska i istraživačka mreža; Elektronički novac, str.19. Dostupno na: http://bit.ly/1V1AbJJ
[109] E-knjiga: Sherif, M.H. (2003.*) Protocols for Secure Electronic Commerce*, Second Edition, CRC Press, str. 60. Dostupno na: http://bit.ly/1KooeLi
[110] Diplomski rad:Svučilište u Zagrebu, Faklutet elektronike i računalstva; Unaprjeđenje poslovanja u sustavima elektroničkog plaćanja. Dostupno na: http://bit.ly/1F9ehlS
[111] E-knjiga: Kou, W. (2013.) *Payment Technologies for E-Commerce*, Springer Science & Business Media. Dostupno na: http://bit.ly/1iGtAIU
[112] Hamdi, H. (2004.) Problem razvoja elektroničkog novca, *Financijska teorija i praksa* .[Online] 31 (3/2007.) str. 295. Dostupno na: http://bit.ly/1KXS3pl [Pristupljeno: 19.lipnja 2015.]
[113] Hamdi, H. (2004.) Problem razvoja elektroničkog novca, *Financijska teorija i praksa* .[Online] 31 (3/2007.) str. 299. Dostupno na: http://bit.ly/1KXS3pl [Pristupljeno: 19.lipnja 2015.]

prema kojemu za izdavanje elektroničkog novca mora postojati odobrenje od Hrvatske narodne banke, čime se uređuje i sustav elektroničkog plaćanja.[114]

[114] Hrvatski sabor (2008.) Zakon o institucijama za elektronički novac, *Narodne novine.[*Online] 117 (9/2008.) Dostupno na: http://narodne-novine.nn.hr/ [Pristupljeno: 27.lipnja 2015.]

Zaključak

U uvodu rada utvrđeno je da je teško dati jedinstvenu definiciju novca. Različiti ekonomski teoretičari u različitim društvenim sredinama i povijesnim razdobljima tumačili su pojavu i važnost te ulogu novca na različite načine. Prema standardnoj, udžbeničkoj definiciji, novac je sve ono što služi kao:

1. sredstvo razmjene;
2. čuvar vrijednosti (ili imovine);
3. jedinica obračuna.

Na početku civilizacije novca i nije bilo, već se potrebe za proizvodima zadovoljavaju trampom. S razvojem proizvodnje javila se potreba za sredstvom koje bi olakšalo razmjenu i bilo posrednik u razmjeni. Ovim radom nastojala sam pokazati:

1. međusobnu ovisnost razvoja novčanih oblika od prve pojave novca do današnjega e–novca;

2. međusobni utjecaj razvoja novčanih oblika i sustava te društvenih prilika pojedinoga povijesnog razdoblja.

Novac kao sredstvo plaćanja, odnosno razmjene, mijenjao je svoje oblike i vrijednosti od robnoga novca i kovanoga novca do fiducijarnoga novca, papirnoga i depozitnoga novca. Razvojem modernih tehnologija u današnje vrijeme javlja se i e-novac.

Vjerujem da razvoj oblika novca neće stati, već će se primjenom novih naprednih tehnologija i načina plaćanja u bliskoj budućnosti pojaviti još sofisticiraniji oblik novca. Čovjek traži nova rješenja na svim područjima života, pa tako i na području razmjene roba i plaćanja. Novac će u bilo kojem obliku egzistirati koliko i ljudski rod. Prigovori novim oblicima novca i elektroničkom plaćanju, zbog nesigurnosti, stoje samo u tolikoj mjeri koliko su rizici bili prisutni i prije. Gdje ima ljudi, ima i lopova, a društvo stalno razvija sustave zaštite, koristeći tehnološki razvitak i u segmentu čuvanja novca.

Proučavajući dostupnu literaturu i istražujući ovu problematiku, svojim sam radom pokušala prikazati međusobnu ovisnost novca, njegovih oblika i sustava s društvenim odnosima u kojima su nastali, a koji su se mijenjali upravo pod utjecajem novca. Zbog svega

navedenog, zaključujem da je novac složena institucija te da se istraživanje razvoja novca, novčanih oblika i novčanih sustava ne može promatrati samo s ekonomskoga stajališta. Novac treba promatrati kao društvenu, ekonomsku, kulturnu i pravnu pojavu snažno povezanu s moralnim i etičkim principima društva u kojem se razvijao.

Literatura:

- KNJIGE

Božina, L. (2008.) *Novac i bankarstvo,* Pula, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za ekonomiju i turizam "Dr. Mijo Mirković".

Doukakis, V. (2013.) *Money and Banking in Greek Antiquity*, Common Ground.

Dvorink, I. (1980.) *Novac i novčana politika*, Rijeka, Liburnija, Zagreb, Školska knjiga.

Ferguson, N. (2009.) *Uspon novca: financijska povijest svijeta*, Zagreb, Naklada Ljevak.

Leko, V. i Božina, L. (2005.) *Novac, bankarstvo i financijska tržišta*, Zagreb, Adverta d.o.o.

Leonard, J. K. i Theobald, U.(2005.) *Money in Asia(1200 – 1900), Small Currencies in Social and Political Context*, Brill.

Matić B. (2011.) *Monetarna ekonomija*, Osijek, Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku.

Mischin, F. S. (2010.) *Ekonomija novca, bankarstva i financijskih tržišta*, Zagreb, MATE d.o.o.

Mraović, B. (2010.) *Globalni novac*, Zagreb, Naklada SKD Prosvjeta.

Srb, V. i Matić, B. (1997.) *Numizmatika u baštini i gospodarstvu Hrvatske,* Osijek, Hrvatski novčarski zavod Zagreb.

Tomašević, J. (2004.) *Novac i kredit*, Zagreb, Dom i Svijet.

- E-KNJIGE

Cheng,L. (2003.) *Banking in modern China: Entrepreneurs, Professional Managers, and the Development of Chinese Banks, 1897-1937,* Cambridge University Press. Dostupno na: http://bit.ly/1KsRugR

Cortada, J.W. (2005.) *The Digital Hand : Volume II: How Computers Changed the Work of American Financial, Telecommunications, Media, and Entertainment Industries: Volume II: How Computers Changed the Work of American Financial, Telecommunications,* Media, and Entertainment Industries. Dostupno na: http://bit.ly/1YoiSXK

Ji, Z. (2003.), *A History of Modern Shanghai Banking: The Rise and Decline of China's Finance Capitalism,* M.E. Sharpe. Dostupno na: http://bit.ly/1gAPZ8r

Johanson, P.J. (2012.), *Privacy Interrupted*, AuthorHouse. Dostupno na: http://bit.ly/1Jho4RX

Katunarić, A. (1981.) *Banka: principi i praksa bankovnog poslovanja,* Izdavačko instruktivni biro, str. 214. Dostupno na: http://bit.ly/1KGsxD7

Kou, W. (2013.) *Payment Technologies for E-Commerce,* Springer Science & Business Media. Dostupno na: http://bit.ly/1iGtAIU

Kual, V.(2013.), E*asy Money: Evolution of Money from Robinson Crusoe to the First World War,* SAGE Publications India. Dostupno na: http://bit.ly/1V2ywZs

Markham, J.W. (2002.) *A Financial History of the United States: From Christopher Columbus to the Robber Barons (1492-1900),* M.E. Sharpe. Dostupno na: http://bit.ly/1LoTGed

Sherif, M.H. (2003.) *Protocols for Secure Electronic Commerce,* Second Edition, CRC Press. Dostupno na: http://bit.ly/1KooeLi

Snodgrass, M.E. (2003.) *Coins and Currency: An Historical Encyclopedia,* McFarland. Dostupno na: http://bit.ly/1QpGLbq

Summers, B.J. (1994.) *The Payment System: Design, Management, and Supervision,* International Monetary Fund. Dostupno na: http://bit.ly/1F8kbns

Williams, D. (2007.) *Pro PayPal E-Commerce*, The expert's voice in e-commerce. Dostupno na: http://bit.ly/1KBTAPX

- ČASOPISI

Apicelia, M. (2000.) Worry-free payment processing keeps the customur satisfied, *Info World* .[Online] 22 (13/2000.) str.66. Dostupno na: http://bit.ly/1V4cdmb [Pristupljeno: 22. lipnja 2015.]

Ćavar, S., Batoš, V. i Nemšić, B. (2009.) Usporedba odabranih metoda elektroničkog plaćanja s kratkim osvrtom napomorstvo, *Naše more, Znanstveno-stručni časopis za more i pomorstvo*. [Online] 59 (5-6/2009.) str.182. Dostupno na: http://bit.ly/1V1Amog [Pristupljeno: 19. lipnja 2015.]

Dooley, A. (1976.) World Bank Group's Report Suggests Ways to Secure Computer Installations, *Computerworld*. [Online] 40 (2/1976.) str. 16. Dostupno na: http://bit.ly/1Mk9DBg [Pristupljeno: 26. lipnja 2015.]

Ekonomska biblioteka, *Udžbenici Svenčilišta u Zagrebu, Informator* (1972.). [Online] 7, (5-6/1972.) str. 19. Dostupno na: http://bit.ly/1QOMzfx [Pristupljeno: 22. travnja 2015.]

Hamdi, H. (2004.) Problem razvoja elektroničkog novca, *Financijska teorija i praksa* .[Online] 31 (3/2007.) str. 209. Dostupno na: http://bit.ly/1KXS3pl.[Pristupljeno: 19. lipnja 2015.]

Hrvatski sabor (2008.) Zakon o institucijama za elektronički novac, *Narodne novine.*[Online] 117 (9/2008.) Dostupno na: http://narodne-novine.nn.hr/ [Pristupljeno: 27. lipnja 2015.]

Prebeg, D. (2007.) Povijest novca 1: Opća svijetska povijest nastanka novca, *Hrvatski povijesni portal, elektronički časopis za povijest i srodne znanosti, Numizmatika* [Online], (3/2007.) Dostupno na: http://povijest.net/povijest-novca-01/ [Pristupljeno: 20.travnja 2015.]

The Banker, Financial News Limited (1976.). [Online] 126, (3/1976.)str. 1088. Dostupno na: http://bit.ly/1QpFcu2 [Pristupljeno: 24. travnja 2015.]

Weiser, J. (2011.), Fool's gold, *The American.* [Online] (14/2011.) Dostupno na: http://bit.ly/1KsSzVW. [Pristpljeno: 27. travnja 2015.]

• IZVORI S INTERNETA

CARnet, Hrvatska akademska i istraživačka mreža; Elektronički novac, str.10.-11. Dostupno na: http://bit.ly/1V1AbJJ

Hrvatska narodna banka, Prvi novac - Povijest hrvatskog novca, dostupno na: http://www.hnb.hr/novcan/povijest/h-nastavak-1.htm

Bank of England, History, dostupno na: http://bit.ly/1Kn05ER

Enciklopedija.hr, Povijest novca u Hrvatskoj, dostupno na:

http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44191

Internacional bank note society, A History of Printed Money, dostupno na: http://bit.ly/1JhnmUH

• DIPLOMSKI RAD

Svučilište u Zagrebu, Faklutet elektronike i računalstva; Unaprjeđenje poslovanja u sustavima elektroničkog plaćanja. Dostupno na: http://bit.ly/1F9ehlS

Sažetak

Cilj ovoga završnog rada jest pokušati objasniti promjene novčanih oblika i sustava vezujući njihovu pojavu prvenstveno uz ekonomske, ali i povijesne, društvene i socio-kulturne prilike u kojima su nastali. Rad je podijeljen na dva dijela u kojima sam kronološki pokušala objasniti pojavu novca kao sredstva razmjene te njegove pojavne oblike od trampe preko kovanog i papirnog novca sve do depozitnog novca, ali i novčane sustave koji su nastali na temelju njih. U prvom poglavlju pratila sam kronosloški razvoj i promjene novčanih oblika. Prvi povijesni novčani oblik je robni novac koji je služio kao zamjena za robu prevladavanjem trampe, odnosno razmjene robe za robu. Razvojem društvenih prilika pojavljuju se prvi novčići nastali kovanjem plemenitih metala. Daljnjim razvojem društvenih procesa i težnjom ljudi za pronalaženjem jednostavnijeg oblika plaćanja pojavljuje se papirni novac koji predstavlja simbol plaćanja. U daljnjem povijesnom razvoju novac se pojavljuje u obliku naše svakidašnjice tj. kao depozitarni novac koji nem svoju unutarnju vijednost već predstavlja određenu količinu novca pohranjenog u banke. Drugi dio ovog rada kronološki prati razvoj novčanih sustava. Pokušala sam objasniti sustave vezane valute i promjenjive valute trudeći se kroz njihove pojavne oblike pokazati i njihovu povezanost sa novčanim oblicima te njihovu važnost za pojedini povijesni društveni sistem u kojem se pojavljuju. Značajno je istaknuti da se razvoj novca nije zaustavio . To je dugotrajan proces koji i dan danas postoji, a sve važniju ulogu u njemu imaju banke i državne institucije.

Ključne riječi: razvoj, novčani oblici, robni novac, kovani novac, fiducijarni novac, novčani sustav, novčani sustavi vezane vrijednsoti, novčani sustavi promijenjive vrijednosti.

Summary

The aim of this final paper is to explain the changes of financial forms and systems linking their appearance primarily with economic, but also historical, social and socio-cultural conditions in which they are incurred. The paper is divided into two parts in which I tried to chronologically explain primarily the emergence of money as a medium of exchange, and its manifestations forms from barter over coins and paper money to deposit money, and also monetary systems that were created based on them. In the first chapter I followed chronological historical development and changes in cash forms. First historical cash form is commodity money that was used as a substitute for goods by overcoming barter or exchange of goods for goods. With the development of social conditions first coins appeared, formed by forging of precious metals. However further development of social processes and the tendency of people to find a simpler form of payment, paper money occurs, which is a symbol of the payment. In further historical development money comes in the form of our everyday life, ie. As depository money which does not have its internal step change but represents a certain amount of money deposited in the bank. The second part of this work follows the chronological development of the financial system. I tried to explain the systems linked currencies and fluctuating currencies by showing their connection with monetary forms, and their relevance to the particular historical social system in which they appear, through their manifestations.It is important to point out that the development of money has not stopped. It is a long process that still exists today, and the banks and state play an increasingly important role in it.

Keywords: development, cash forms, commodity money, coins, fiduciary money, cash system, cash values between related systems, cash systems changeable value .